

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

**VLIV TRADIC LIDOVÉ KULTURY,
ZVYKŮ A OBYČEJŮ NA VÝCHOVU DĚTÍ
A JEJICH VYUŽITÍ
V DRAMATICKÉ VÝCHOVĚ**

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Pokorný

Autor práce: Vlasta Mrázová, DiS.

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: III.

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Vlasta Mrázová

„Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jiřímu Pokornému za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Vysvětlení pojmů	8
2.1	Tradiční lidová kultura.....	8
2.2	Folklór.....	8
2.3	Folklorismus	8
2.4	Tradice lidové kultury.....	9
2.5	Zvyky a obyčeje.....	9
2.6	Zvykosloví	9
3	Čas a svátek v lidové kultuře	10
4	Lidový rok ve svých svátcích, obřadech a obyčejích.....	11
4.1	Masopust.....	11
4.2	Postní období	11
4.3	Velikonoce	11
4.4	Boží hod velikonoční – den Zmrtvýchvstání	12
4.5	Mrskaný pondělek.....	12
4.6	Filipojakubská noc	13
4.7	Stavění májů	13
4.8	Letnice	13
4.9	Svatojánská noc	13
4.10	Otvírání studánek.....	14
4.11	Sklizeň	14
4.12	Senoseč	15
4.13	Žně	15
4.14	Poutě	15
4.15	Posvícení.....	16
4.16	Dušičky	16
4.17	Advent.....	17
4.17.1	Ondřej.....	17
4.17.2	Barbora	18
4.17.3	Mikuláš.....	18

4.17.4	Lucie	18
4.18	Vánoční čas.....	19
4.19	Nový rok	20
4.20	Svátek Tří králů	20
5	Odkaz tradic lidové kultury výchově	21
5.1	Výchova	21
5.2	Otevřenost tradic lidové kultury výchově.....	22
5.2.1	Kulturní dědictví.....	22
5.2.2	Regionální charakter tradiční lidové kultury	23
5.2.3	Žánrová pestrost	23
6	Prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi	25
7	Pojetí tradiční kultury v historických proměnách školy	25
7.1	Období Národopisné výstavy.....	25
7.2	Přelom 19. a 20. století	26
7.3	Meziválečné období	26
7.4	Poválečné období	26
7.5	Tradiční kultura ve vzdělávacích programech po roce 1989	27
8	Tradiční lidová kultura prostřednictvím výchovy ve volném čase	29
8.1	Význam dětských folklórních souborů	30
8.2	Dětský folklór	31
8.3	Žánry dětského folklóru.....	33
9	Praktická část	34
9.1	Dramatická výchova	34
9.2	Výchovně – vzdělávací projekt, projektové vyučování.....	36
9.3	Tvůrčí projekt „Otvírání studánek“	36
10	Závěr.....	52
	Seznam použitých zdrojů.....	54

1 Úvod

Téma bakalářské práce se zabývá vlivem tradic lidové kultury na výchovu dětí. Ve středu našeho zájmu bude kultura ve své obecné rovině. Kultura jako komplex, který zahrnuje umění, vědění, víru, zvyky, morálku, právo a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, které si člověk osvojil jako člen určitého společenství. Naše pozornost se bude ubírat směrem k jádru kultury, která spočívá v tradičních ideálech a hodnotách, v tradiční lidové kultuře. Pokusíme se nalézat smysl a význam tradiční lidové kultury ve výchovném působení na děti školního věku.

Při zkoumání kultury se zajímáme také o podobu výchovy a naopak – při studiu jevů výchovy nás zajímá vliv kultury i kulturní prostředí, v němž se uskutečňuje. Kultura a výchova se tedy vzájemně ovlivňují a vzájemně o sobě vypovídají.

Pro člověka má kultura zásadní a jednoznačně kladný význam. Rodíme se do konkrétního kulturního prostředí. Kultura určuje podobu výchovy, která člověka provází od nejtělejšího věku. Jádro kultury spočívá v tradičních ideálech a hodnotách. V tomto procesu má své samozřejmé i nezastupitelné místo také tradiční lidová kultura, která je pevně svázána s historií naší národní kultury. Prolíná se s ní a v každé době plní své specifické funkce. Vždy měla a má rovněž funkci výchovnou. V ní je obsaženo jednak poznávání (kognitivní proces), jednak vnímání, prožívání a posléze i osvojení mravních a estetických hodnot. Kultura tedy působí na rozum i cit a tím rozvíjí různé stránky lidské osobnosti. Proto má kultura tak důležité místo ve výchově.

První část práce se zaměřuje na vysvětlení použitých pojmů. Následuje v ní také pojednání o historickém kontextu spojení tradic lidové kultury se základní složkou lidu – rolnickými vrstvami. Svátky byly bytostně spjaty s časem a především s každoročními proměnami přírody v průběhu jednotlivých ročních období. Dále se pokusíme o přehledné uspořádání a obecný popis jednotlivých svátků, obřadů a výročních obyčejů v průběhu lidového roku.

Ve zvykosloví je nepřehledné množství inspirace pro pedagogické působení při školní i mimoškolní výchově.

Druhá část bude věnována odkazu lidových tradic výchově. Tato část je ještě rozdělena tematicky do dvou menších částí. Jedna se zabývá prezentací tradiční lidové kultury ve školní praxi. Je zde stručně popsáno pojetí tradiční kultury v historických proměnách školy, neboť ukazuje především na historické proměny ve vztahu k tradiční

lidové kultuře. V další části je pozornost věnována tradiční lidové kultuře prostřednictvím výchovy ve volném čase. Výchova ve volném čase je nejbližší mojí profesi. Chtěla bych v budoucnu přispět k předávání odkazu tradic lidové kultury dětem a pomoci tím také k uchování, předávání, šíření a znovuobjevování některých zvykoslovných projevů.

Ve třetí části se budu snažit naznačit možnost využití tradiční lidové kultury v dramatické výchově. Pokusím se o konkrétní zpracování vybraného zvykoslovného projevu při výchovné práci s dětmi ve volném čase. Smyslem mé práce je pomocí prvků folklóru v tvořivé dramatice poskytovat dětem prostřednictvím volného času nevšední zážitky, které dříve platily za zcela tradiční, navracet se s nimi k pozapomenutému kouzlu lidových svátků, učit je rozlišovat životní hodnoty, pomáhat dětem hledat ve folklóru to, co se z dnešního světa vytrácí – řád, posvátno, smysluplné naplnění času.

Cílem praktické části ve formě tvůrčího projektu je motivovat členy souboru lidových tanců „Šumaváček“ pro nacvičení a prezentaci obřadní hry Otvírání studánek. Tomuto obřadu by měly předcházet pestré aktivity, prožitky, zamyšlení, hry, cvičení, práce s prvky lidové slovesnosti, které by děti měly uvést do dané problematiky. Dále pak by projekt měl podnítit a rozšířit poznatky, citlivost a vztah dětí ke svému životnímu prostředí, k přírodě. Projekt se tedy kromě využití výchovy dramatické zabývá i ekologickým podtextem. Vést děti a mladé lidi k úctě ke všemu živému, probouzet v nich vztah k přírodě, řešit s nimi otázky životního prostředí je dnes vzhledem k jeho situaci nutné. Pomocí folklóru je možné dávat dětem a mladým lidem podněty k zamyšlení, v čem se můžeme od našich předků poučit. Jde především o to, nabídnout tak i jiný způsob myšlení, než se obvykle nabízí, jiný pohled na život; snažit se upravovat všeobecný žebříček hodnot. Je třeba si uvědomit, že lidová tradice se výrazně podílí na utváření životního prostředí, je obecně považována za jeho neodmyslitelnou součást.

V neposlední řadě považuji za důležité v dětech utvářet povědomí o kráse a bohatství české řeči, české a moravské tradice a všech jejích projevu.

2 Vysvětlení pojmů

2.1 Tradiční lidová kultura

Tradiční lidová kultura, nepřesně a zúženě někdy označovaná jako „folklór“, zahrnuje širokou škálu projevů hmotného, sociálního a duchovního života lidu: nejrůznější druhy zaměstnání a obživy, stavitelství a bydlení, odívání, stravu, způsob přepravy, výtvarné projevy, příbuzenské a sousedské vztahy i s nimi spojené instituce, obyčejovou tradici a obřadní kulturu, vědění a víru, slovesné, hudební, dramatické a taneční umění. Pouze poslední čtyři umělecké složky lidové kultury spadají pod souhrnný pojem folklór.

2.2 Folklor

Z anglického folk lore označuje projevy lidové kultury, které se zachovávají na určitém území po předcích.¹ Je to soubor výtvorů (slovesných, hudebních, tanečních, dramatických), které jsou založeny na tradici daného kulturního společenství. Vyjadřuje identitu kolektivu, odráží jeho očekávání, jeho hodnoty. Folklor se prezentuje prostřednictvím skupin i jednotlivců a udržuje se a rozvíjí ústním podáním.

Lidová kultura plní integrující funkce vůči sociální skupině, která je jejím nositelem. Tato sociální skupina bývá označována pojmy lid, pospolitost, lidová společnost, apod.²

2.3 Folklorismus

Folklorismus lze nejnázorněji popsat jako tzv. druhý život folklóru (či tradiční lidové kultury obecně) tedy jako přenášení jevů lidové kultury z původního již zaniklého prostředí do jiného kontextu, často též s jinými estetickými, zábavními funkcemi. K soudobému folklorismu tak počítáme např. využívání lidové písně, hudby, tance, slovesných projevů či obřadního folklóru ve tvorbě nejrůznějších uměleckých (folklórních) souborů prezentujících pak lidovou kulturu na folklórních festivalech nebo užívání tradiční lidové motiviky obecně v umělecké či mediální sféře. Folklorismus jako takový nelze chápat jako negativní jev, jedná se o jeden z logických důsledků

¹ Srov. FROLEC, V. *Prostá krása*. Praha: Vyšehrad, 1984. s. 5

² Srov. Tamtéž

vývoje společnosti ve 20. století. Zásadní chybou je ovšem jeho nevědomé či dokonce zlovolné zaměňování s tradiční lidovou kulturou v její historické podobě.³

2.4 Tradice lidové kultury

Lidová kultura je založena na tradici a sama vytváří osobitý druh tradice, chápané jako kulturní dědictví. V tomto významu můžeme také hovořit o tradicích lidové kultury, syntetizujících dějinný odkaz i tvůrčí úkol zároveň, sepjetí minulosti se současností.

Tradice lidové kultury znamená to, co záměrně udržujeme, ale co už není samozřejmou součástí našeho života. Tradice lidové kultury se stávají – v různém pojetí – součástí národních tradic.

2.5 Zvyky a obyčeje

Společenské zvyky a obyčeje jsou v určité společnosti nebo společenství zavedené a více méně vyžadované vzorce jednání, které však nemají žádné vážnější zdůvodnění, praktické, mravní ani náboženské.

Zvyk je ustálený vzorec chování jednotlivce nebo členů určitého společenství. Lidový zvyk je součástí tradice a zahrnuje vědomou činnost s ideovým obsahem.

Obyčej má charakter divadla. Může být spontánní nebo organizovaný. Původně to byl obřad, který později ztratil svůj původní dávný smysl.

2.6 Zvykosloví

Zvykoslovím se rozumí komplex či soubor zvyků. Zásadní rozdělení je na rodinné (např. křest, svatba, Vánoce atd.) a na společenské, tj. takové, které se slaví ve společenství zpravidla obce.

³ Srov. WOITSCH, J. *Kulturní dědictví tradiční vesnice*. [online]

3 Čas a svátek v lidové kultuře

Základní složkou lidu byly po staletí rolnické vrstvy, s jejichž životem jsou úzce spjaty tradiční formy lidové kultury. Tradiční lidová kultura vyrostla v prostředí rolnické pospolitosti. Proto měla v životě lidu zásadní význam příroda, s níž souvisela úroda a obživa.

Přírodě bylo vše podřízeno. Lid se jí snažil ovlivnit magií anebo z ní čerpal zkušenost (vznik pranostik, střídání času, čtyři roční období, polarita – světlo/tma, den/noc, život/smrt, sváteční/všední).

Svátky jsou bytostně spjaty s časem. Na vznik svátků agrárního charakteru měly rozhodující vliv každoročně se opakující proměny v přírodě, pravidelná střídání ročních období jara, léta, podzimu a zimy, s dobou zimního a letního slunovratu, jarní a podzimní rovnodennosti. Sváteční pociťování světa se dostavovalo v okamžicích smrti a znovuzrození, proměny a obnovy. Sezóny zemědělského hospodaření a střídající se lidská pokolení zrcadlily kosmický řád. Přírodní cykly se ve specifické formě odrazily v periodicitě svátků a obřadů. Jejich základem je symbolické opakování aktu stvoření. Zvláštní význam tu nabývá posvátný čas, který je časem nadpřirozeným, nadlidským a nadhistorickým. Vždy vlastně probíhá v přítomnosti. Události mýtů, obsah obřadů vnímá člověk „teď“, v dané chvíli, cítí se jejich účastníkem.⁴

Úloha a skrytý smysl svátků mají hodně společného, ale i zvláštnosti ve vztahu k historickému a sociálnímu času. Měnily se civilizacemi i společnostmi. Některé svátky působí navenek, na široké okolí, jiné pronikají k nitru a podstatě člověka. První jsou především pro podívanou, druhé obohacují duševní horizont.⁵

S rozvojem společnosti se vydělují dvě fáze společenského života: všední den vyplněný prací a svátek s uvolněním, fyzickým odpočinkem a radostí. V lidové kultuře nebyla mnohdy hranice mezi všedním a svátečním ostrá. Tradiční obřady a slavnosti probíhaly v době pracovních činností i svátků. Měly symbolický charakter, odkazovaly k tomu, co bylo mimo jejich vnější podobu. Čím více se lidové svátky i lid sám dostával do kontaktu se svátky jiných společenských vrstev, tím více se zvýrazňovala jejich vnější podoba, ztrácel se původní smysl. Lid, dříve nositel vlastní svátkové tradice, začal předvádět své kulturní projevy vyšším vrstvám společnosti i sám sobě, stával se divákem i aktérem zároveň.

⁴ Srov. FROLEC, V. a kol. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1989..s. 19-20

⁵ Srov. Tamtéž

4 Lidový rok ve svých svátcích, obřadech a obyčejích

4.1 Masopust

Masopustní období není přesně kalendářně vymezené. Začíná sice 7. ledna po svátku Tří králů, kdy končí období Vánoc, ale uzavírá se v různém datu – na masopustní úterý v den před Popeleční středou, stanovenou na počátek velikonočního postu.⁶

Masopust měl charakter lidové veselice a jeho význam spočíval v magickém ovlivňování plodnosti a hojnosti v nastávajícím zemědělském roce. Masopustu předcházely zabijačky. Masopustní neděle, pondělí i úterý probíhalo ve znamení tanečních zábav. I za krátký čas masopustu se toho dříve muselo hodně stihnout. Nejen taneční zábavy, zabijačky, ale i svatby, bylo to období skutečně naplněné hodokvasy, které před ním a po něm nepřicházely v úvahu, neboť postní období takovéto zábavy nepovolovaly. Vyvrcholením zábavy byly úterní průvody maškar.

4.2 Postní období

Půst čtyřicet dnů je v přepočtu na kalendář šest postních týdnů. Dosti dlouhá doba, určená rozjímání a přípravám na dny svátků.⁷

Postní období začínalo Popeleční středou a tvořilo je šest postních nedělí před Božím hodem velikonočním: 1. neděle Liščí, Černá, Pučálková; 2. neděle Pražná; 3. neděle Kýchavná; 4. neděle Družebná; 5. neděle Smrtná a 6. neděle Květná.

O Smrtné neděli se udržoval pohanský rituál vynášení Smrti, Zimy, Morany (též Moreny, Mořeny, Mařeny, Smrtky, Smrtholky...). Ze slámy a hadrů na holi zhotovená loutka Morany nesla se za zpěvu a halekání k potoku či řece, kam se slavnostně hodila, aby společně s ní odpluly ze vsi smrt, zima, tma, hlad, nemoci a vše, co člověka po celou zimu sužovalo. Jinde se zpět do vsi nosilo „lító“, symbol nového léta, větévka ozdobená barevnými pentlemi. S lítím se obcházela ves, koledovalo se a oznamoval se příchod jara.

4.3 Velikonoce

Velikonoční svátky původně byly a znovu se staly oslavami jara. Navazovaly na židovský svátek pesach, latinsky označovaný pascha (odtud název „pašije). Pro

⁶ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 11

⁷ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 48

křesťany jsou Velikonoce nejvýznamnějším svátkem v roce, připomínají si v nich umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

Boží hod velikonoční se slaví v neděli po prvním jarním úplňku a od něho se dále počítají letnice a zpětně masopust.

Poslední postní týden se nazývá „pašijový“ a středa v tomto týdnu se nazývá „Škaredá“, neboť Jidáš se ve středu škaredil“ na Ježíše. Kdo by se toho dne mračil, mračil prý by se i všechny další středy v roce.

Po středě přichází Zelený čtvrtek, den Poslední večeře Páně a Kristova rozjímání na Olivetské hoře v zahradě Getsemanské. Toho dne umlkají kostelní zvony, „odlétají do Říma, odkud se navracejí na Bílou sobotu. Hlasy zvonu nahrazuje řehtání řehťáček, s nimiž chlapi honí Jidáše.

Velký pátek je dnem, kdy Ježíš Kristus zemřel na kříži, den tichého smutku, kdy si lidé připomínají, že Ježíš byl ukřižován za naše hříchy. O těchto událostech se hrály pašijové hry, které vycházely ze středověké tradice. V tento den se také otevíraly skály ukrývající své poklady.⁸

Na Bílou sobotu bylo zvykem světit oheň – všechna ohniště ve vsi byla uhašena a před kostelem kněz posvětil nový oheň, který si hospodyně odnášely domů. Svěcení ohně je očištnou záležitostí, stejně jako různé podoby omývání vodou o Bílé sobotě.

4.4 Boží hod velikonoční – den Zmrtvýchvstání

V tomto svátku se světily velikonoční pokrmy. Tradičně se o Velikonocích pekly mazance a nejrůznější zakroucené tvary jidášků připomínající provaz, na němž se Jidáš oběsil. Náhradou za obětního beránka byl beránek pečený ze sladkého těsta. Světil se také chléb a víno a neodmyslitelná velikonoční vejce.

4.5 Mrskaný pondělek

V názvu velikonočního pondělí se ozývá stále živý obyčej pomlázování. Věřilo se, již v dávných dobách, že jarní míza ve vrbových prutech může přejít do člověka, když je s nimi vyšlehán. Od každé pomlazené dívky dostal chlapec pentli na svou pomlázku a kraslici – velikonoční malované vejce. Vejce je symbolem nového život, probouzejícího se jara a Velikonoce (alespoň velikonoční pondělí zcela jistě) oslavou plodnosti země a radosti z jarní přírody.

⁸ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 76

4.6 Filipojakubská noc

V předvečer svátku svatého Filipa a Jakuba se na všech kopcích pálily ohně. Tento rituál se nazýval „pálení čarodějnic“ a odehrával se za noci „filipojakubské“, která byla vyhlášena nocí čarodějnických sletů. Mládenci vyhazovali do vzduchu zapálená košťata nebo otýpky roští. Jedná se samozřejmě o rituál pohanský.

4.7 Stavění májů

Noc před 1. májem má i jiné významné zvyky. Vedle pálení čarodějnic se v tuto noc stavějí májky, máje – stromové symboly. Byly to uťaté štíhlé stromky, téměř až k vrcholku okleštěné, opentlené a ověncené. Každý chlapec rovněž postavil malý májíček své milé pod okny. Je zřejmé, že máj či májka je objekt pozitivního významu, symbol života, jeho ochrany a růstu. Pod májem se tančí, zpívá, májovými zvyky vládnu mladí, svobodní lidé.⁹

4.8 Letnice

Sedmá neděle po Božím hodu velikonočním se nazývala Božím hodem svatodušním. Církev v něm slavila seslání ducha Svatého. V lidovém prostředí se tyto svátky jmenovaly letnice.

Chlapci pořádali o letnicích své oblíbené jízdy králů. Průvody na vyšňořených koních putovaly celou vesnicí, výřečný tlampač veršoval narážky na její obyvatele, následovala honba za králem a soud nad ním, jindy nad místním lenochem či dokonce nad žábou, jejich „stínání“ a konečně veselici u muziky v hostinci či na návsi.

4.9 Svatojánská noc

Svatojánská noc, tj. noc na 24. června, je těsně za slunovratem a je to z hlediska jarních obyčejů jedna z nejvýznamnějších nocí, ve své podstatě důležitější než dříve popsaná noc prvomájová. V čase slunovratu jde o skutečnou budoucnost, o to, jaký bude rok v jeho nosné, druhé polovině. Ke zdaru konání, hlavně u zemědělců, bylo třeba chránit sebe, rodinu, dům i okolí od zlých mocností, které, jak již víme ze zákonů magie, vystupují v časech přelomů období z hlubin neznáma a mohou škodit. Fenomémem této noci jsou svatojánské ohně. Znovu si připomeňme, že oheň je významný symbol samotného slunce – zář, teplo, síla a moc jsou jeho mnohostranným obrazem. Podobně

⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 112

jako o filipojakubské noci, zasazené do začátku období vegetace, i v čase jeho vrcholu, o slunovratu, se oheň jako obraz slunce pálí na nejvyšších místech krajiny. Tentokrát jako zmíněné ohně svatojánské.¹⁰

Svatojánské čarování je další známý prvek této noci. V čase rozkvetlé bující přírody je pro magické úkony přirozené užívat rostlin. Ty mají údajně zvláštní moc především jako ochrana proti účinku čarodějnic. Před jejich mocí se chrání lidé i domy pomocí čerstvě utržených ratolestí.

4.10 Otvírání studánek

Studánky byly v minulosti přirozeným zdrojem pitné vody. Voda v nich byla po zimě, jarním tání a deštích zakalená, zapadaná starým listím a zarostlá novou trávou. Bylo samozřejmostí studánky čistit a pro letní čas zprovoznit. Tento přirozený a užitný akt byl někde doprovázen starodávným obřadem nejen fyzické, ale i duchovní symbolické očisty. Obřad se konal na Svatodušní pondělí a jeho nositelkami byly dívky – panny. Nejenže studánky reálně vyčistily, ale ponořily do ní jednu ze svých družek, nedotčenou pannu, symbolizující očistu pramene. K tomuto účelu byla vybírána skutečně malá děvčátka, ve věku sedmi až devíti let. Ve své podstatě je to obřad velmi starý, svázaný se slovanskou tradicí.

4.11 Sklizeň

Léto je odstartováno prožitými obřady letnic, slunce svítí, zrno se nalévá, lidé čekají na úrodu a zkoušky její kvality, ale i první těžbu. Sem přirozeně patří již první doteky – sbírání svatojánských bylin k celoročnímu léčení – plodů přírody, které si se samozřejmostí přisvojujeme. Ve velkém se stejný princip přivlastnění týká skutečné první těžby, sklizně trávy – senoseče. Sklízíme, co jsme nezaseli, matce přírodě odebíráme její košatou, zelenou korunu. Slušnost i opatrnost velí omluvit se, nebo alespoň domluvit. Neboť příroda nás má v ruce i napříště, kdy půjde o život, o naši úrodu, tu, kterou jsme skutečně zaseli a vložili do libovůle země a Boha. Takže první dohovor – senoseč.¹¹

¹⁰ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 124

¹¹ Srov. LANGHEMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 159

4.12 Senoseč

Právě u senoseče se zachovala zvláštní obřadnost. Ne snad v okázalých projevech, ale v podvědomé závažnosti prvního lidského vstupu do běhu vegetace. Před pokosením vstoupily do louky první ženy. Oblečeny byly do starodávného základního úboru – dlouhých lněných košil s vyšitými červenými symboly ženské plodnosti. Bosa prošly loukou s podtextem prosby za zachování rodu a života lidí, kteří potřebují dary přírody pro svůj život a hospodářství. Teprve po nich vstoupili do luk muži s kosami a rozvoněné kráse učinili rázný utilitární konec.¹²

4.13 Žně

Senoseč byla skutečně malým slavnostním vstupem do období roční sklizně. Hlavní nápor práce však čekal až na dobu, kdy bylo obilí zralé a mohly začít žně – hlavní bod sedláckova celoročního úsilí. Začínaly v různou dobu, podle polohy krajiny, ale nejčastěji v červenci.

Žně nebyly přes nápor práce chápány jako běžná, těžká lopota. Byla to ve své podstatě osobitá, každodenní oslava dařícího se díla – sklizeň. Sám pojem vyjadřuje pocity uspokojení, dosažení cíle. Hospodářství i celou vesnici prostupoval o žních čínorodý duch, který svým obsahem naplňoval život rolníka, pro něhož byla práce přirozenou součástí existence a sklizeň jeho požehnáním.¹³

Dožínky, obžínky, dožatá – tak se nejčastěji nazývaly krátké slavnosti, konané na ukončení žní.

4.14 Poutě

Oblíbené lidové pouti se konaly v průběhu celého roku, ale v srpnu a září byly velmi časté. Počasí bylo v tu dobu příznivé i pro delší cesty k poutním místům a zároveň hlavní polní práce již skončily.

Pout' je cesta. V náboženském smyslu cesta pokání, uctívání, proseb a díkuvzdání. Cesta k místům naplněným boží mocí. Je to jistá oběť, dar Bohu. Fyzická námaha, vytržení z běžného rytmu života. Vedle náboženského rozměru získaly poutě v průběhu

¹² Srov. Tamtéž.

¹³ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 162

času i ráz ryze světský. Kramářské stánky, komedianti, nejrůznější pouťové atrakce hodování i taneční zábavy, to vše patřilo neodmyslitelně ke staročeským poutím.¹⁴

4.15 Posvícení

Posvícenská tradice v Čechách, alespoň v podobě jaká se ustálila v posledních generacích, se nijak výrazně neliší od průběhu pouti. Podobnost je především ve stanovení data konání, odvozeného od příslušnosti k místní farnosti a hlavně v prožívání a stylu slavnosti v rodině a obci. Nemusíme se ani příliš ohlížet do historie, abychom tradiční české posvícení v hlavních obrysech připomněli. Uklizený dům, pozvaní hosté, množství domácích koláčů a jiných dobrot, k obědu pečená husa s nezbytnými knedlíky a zelím, vydané polévky, pivo. Rozšafná společnost kolem rodinného stolu a večer taneční zábava v obecní hospodě.

Zaměříme-li se na ty hodnoty, pro něž mělo smysl obřad zachovávat a prosadit ho i jako svátek přijatelný, dokonce žehnaný církví, byla to v podstatě požitkářská oslava konce hospodářského roku. Kolem posvícení byly někde konány i jiné akty. V tuto dobu se často konaly i svatby, podobně jako v masopustě. Na podzim byl na ně příhodný čas, peníze i potraviny. Samotné posvícení však netrvalo nijak dlouho, obvykle dva dny – neděle a pondělí. V této krátké oslavě jsou však koncentrovány hluboké kořeny myšlení zemědělce, člověk, který se nejen svým přičiněním obohatil. Přežil s rodinou i hospodářstvím další období, ba navíc z přírody vytěžil. Je čas děkování.

4.16 Dušičky

Významným svátkem podzimním jsou „dušičky“, Památka všech zemřelých, následující den po svátku Všech svatých. Dušičky jsou opět křesťanskou obdobou pohanského svátku. Staří pohané věřili, že tento jediný den se propojují dva světy, setkává se svět mrtvých se světem živých. Proto také navštěvovali hroby svých předků a pojídali na nich pokrmy. Křesťané věří, že v tomto jediném dni vystupují dušičky z očiště a smějí si v něm odpočinout od tamějších muk. Proto se v tento den nepijí horké nápoje, pouze studená voda, aby se ochladily dušičkám rány a spáleniny. Také lampy se plnily máslem namísto petrolejem, aby si jím mohly dušičky své bolesti pomazat. Obřadním pečivem „dušičkami“ se obdarovávali žebráci, pocestní a chudí.

¹⁴ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 175.

Dodnes se udržuje zvyk navštěvovat hroby, nosit na ně květy a věnce zapalovat na nich svíce.

4.17 Advent

Poslední „kateřinskou“ zábavou tedy končívají dny bujarých posvícenských oslav ukončení celoročních rolnických prací.¹⁵ Nastává advent, doba postu a přípravy na oslavu narození Ježíše Krista, která navazuje na původní pohanské oslavy zimního slunovratu. Advent určují čtyři adventní neděle před Božím hodem vánočním (připadali tedy Štědrý den na neděli, je zároveň i 4. adventní nedělí). V každé z těchto nedělí je zvykem zapálit o jednu svíčku navíc na adventním věnci.

Advent je obdobím tichého rozjímání, zároveň však se do něj neustále promítají všechny pohanské představy a zvyklosti, které z něho činí i čas tajuplný, magický, jenž se přímo hemží různými tajemnými bytostmi a oplývá démonickými silami.

4.17.1 Ondřej

Ondřej je z hlediska dnešního civilního kalendáře den celkem bezvýznamný, ale v lidové tradici velmi důležitý. Svatý Ondřej je osobností v katolické církvi vysoce uznávanou.

Byl Kristovým apoštolem, bratrem sv. Petra a v počátcích křesťanství jeho zaníceným šířitelem. Na svou oddanost principům víry doplatil životem. Podobně jako Pán Ježíš byl ukřižován. Jeho svátek je také zasazen do důležitého období, kdy se v křesťanském světě začíná církevní, čili liturgický rok. Ten není vymezen jednoznačným datem, ale začíná první adventní nedělí, někde mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Ondřejský svátek je vždy v tomto rozmezí.¹⁶

Kouzelné období adventu a Vánoc dává také lidem v určitých dnech možnost odkrývat a leckdy i ovlivňovat svůj osud. Jedná se zejména o svátek svatého Ondřeje, svaté Lucie, Štědrý den, Nový rok a svátek Tří králů. Nejrozšířenější jsou věštby ondřejské. Zvláště děvčata se v tento den chtějí dozvědět co nejvíce o svém budoucím partnerovi, neboť svatý Ondřej je patronem nevěst.

¹⁵ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 242

¹⁶ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 243

4.17.2 Barbora

Svátek svaté Barbory připadá na 4. prosince. Tento den zůstal v našem povědomí dodnes i ve městech, kdy si domů neseme „barborku“, větvíčku třeště, která ve vodě do Vánoc vykveté.¹⁷ V minulosti se věřilo, že je to předzvěst svatby v domě. V lidové tradici se však tento den proslavil živými obchůzkami barborek. Patří k prvním z výčtu adventních masek.

4.17.3 Mikuláš

Svátek svatého Mikuláše spolu s nadílkou patří dnes k vrcholům adventních zvyků. Téma mikulášské tradice se částečně liší od ostatních. Především proto, že hlavní postava Mikuláš představuje skutečnou postavu světce z dob prvního křesťanství. Jeho obchůzka s nadílkou se koná 5. prosince, v předvečer jeho svátku.¹⁸

V našich zemích se tato tradice christianizovala a dostala podobu dobroděžného křesťanského patrona, který je ale dodnes zobrazován jako stařec, s bílým plnovousem. Doprovází ho již bytosti symbolické, pojaté v duchu kající nálady tohoto času – anděl, zosobnění dobra a čert, démon zla. Ve vystrojení průvodu je zřetelné dvojí pojetí masek. Mikuláš díky legendě inklinuje v úboru k realitě, je oblečen jako skutečný biskup. Anděl a čert, jako bytosti zcela nadpřirozené, se zobrazují volněji, s notnou dávkou fantazie. Jak vypadá nadílka v rodině netřeba rozebírat, téměř každý v naší zemi v mládí tento akt zažil. Mikuláš je zpovědník a soudce provinilců, čert je trestá, anděl naděluje dárky. Modifikací je celá řada.

4.17.4 Lucie

Posledním svátkem v předvánočním čase mimořádného významu je den 13. prosince – svátek svaté Lucie. Tento svátek má více podob a stejně rozmanité je i chování Lucií při jednotlivých obchůzkách. Nejčastěji se objevují dva typy Lucií, s detailními zvláštnostmi kraj od kraje. V prvním případě je Lucie démonem, trestajícím a hrůzostrašným. Je oděna v bílém a na obličeji má upevněn papírový zobák. Chodívá po setmění s velkým dřevěným nožem a hrozí vypátrat bříška všech, kdo se nepostili a vycpat je hrachovinou. V druhém případě chodívají po setmění za Lucie mladší dívky, zabalené v bílém, které mají obličej potřen sádlem a důkladně pomoučen. Tyto Lucie

¹⁷ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 247

¹⁸ Srov. Tamtéž. s. 249

obcházejí domy ve skupinách, po třech až šesti, z nichž každá má nějaké potřebné náčiní – kartáč, peroutku, kýbl, hadr, metlu a štětku...Po příchodu do světnice Lucie pozdraví, zazpívají píseň o svaté Lucii a pustí se do „uklizení“, při kterém se snaží natropit více škody než užitku a rozesmát všechny přítomné. O svaté Lucii bylo také zakázáno přist, často proto Lucie chodily přadleny navštěvovat a dbát na dodržování tohoto zákazu.¹⁹

4.18 Vánoční čas

Vánoční čas je obdobím svatých nocí a počíná se od svátku svaté Lucie, končí svátkem Tří králů. V tomto posvátném čase se snoubí pradávné oslavy slunovratu, předkřesťanské zvyklosti kultu zemřelých předků, tradice římských Saturnálií a novoroční s křesťanskou oslavou narození Ježíše Krista.

Doba přísného půstu a veškerých příprav vrcholí o Štědrém dnu. K tomuto jedinému dni se váže (a někde ještě dodržuje) tolik obyčejů a pověrečných představ jako k žádnému dalšímu dni v roce. Je pozoruhodné, že většina těchto obyčejů a představ se objevuje od raných našich dějin. Po celý den se všichni postí, muži si odříkají kouření. Dětem je slíbeno spatřit zlaté prasátko, ale i zlatého beránka, tele, kohouta. Je nutné učinit mnoho opatření proti čarodějnicím a ostatním zlým silám. Platí také mnoho zákazů souvisejících s kultem předků, kteří v posvátný čas pobývají mezi živými.

S východem první večerní hvězdy se stůl mění v oltář. Stejně jako v jiných významných dnech je prostřen ubrusem. Na stole hoří svíce, světlo je důležitým symbolem (slunovrat, zrození Krista, betlémská hvězda...). Pokrmů na stole musí být devatero. Typicky vánočními pokrmy byly oplatky s medem, černý kuba z krulek a hřibů, chlebové topinky s česnekem, kaše (hrachová, krupičná, prosná); staročeská rybí či zapražena polévka; omáčky z vařeného sušeného ovoce; kynuté pečivo nejrůznějších druhů, tvarů a názvů – zvláště vánočka, „stědrovnice“, různé další sladkosti a především mnoho ovoce. Kromě jídel se také kladly na stůl špetky od všech pěstovaných plodin, aby se takto posvětily; sláma, peníz i rybí šupina. Od stolu se neodcházelo a místo se vždy našlo pro každého potřebného. Zbytky od večere se neodklízely, neboť se ponechávaly předkům, později andělíčkům. Svůj díl však dostalo také stromoví, veškeré obyvatelstvo zvířecí, studna a oheň, i půda, aby byla úrodná.

¹⁹ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 268-269

V tomto večeru se provádělo množství pověrečných zvyklostí – házelo se střevícem, pouštěly se lodičky z ořechových skořápek, slévalo se olovo, rozkrajovala se jablka a ořechy. Tento večer byl svátkem pastýřů. Koleda obecního pastýře s vánočním vytrubováním patřila nerozlučně ke Štědrému večeru bývávalo též zvykem hnát po vsi stádo „betlémských ovčiček“.

Lidové betlémy – jesličky se stavěly v každém stavení. Zobrazovaly narození Ježíška v chlévě na seně, nepostradatelnými v nich byli Panna Marie, Josef, volek a oslík, andělé, pastýři, tři králové a další postavičky nesoucí dary.

Strojení vánočního stromku je jevem poměrně novým, do naší země se šířil ze sousedního Německa a pronikal do šlechtických vrstev přes měšťanstvo na venkov.

Štědrost vánočních svátků se vyjadřuje též vzájemným obdarováním a hmotnou podporou méně zabezpečených. Stejně jako zvyk obdarovávat se mezi sebou se do dnešních dnů uchovalo obrovské množství vánočních písní, pastorel a koled. Koledovalo se o Vánocích častěji než v kterékoliv jiné roční době, o Štědrém večeru, Na Boží hod vánoční (25. 12.), velmi hojně na svatého Štěpána (26. 12.), na svátek Mlád'átek 28. 12. – připomínající povraždění betlémských dětí Herodesem), na Nový rok (1. 1.) a naposledy na Tři Krále (6. 1.).

4.19 Nový rok

Nový rok vítali lidé hlaholem zvonů, žerty a kratochvílemi. Každý se snažil prožít tento den co nejradostněji a mít se co nejlépe, neboť se věřilo v magii počátku, dobře započatého prvního dne. Lidé si také posílali pozdravy a přání všeho dobrého v novém roce.

4.20 Svátek Tří králů

Vánoční čas končil 6. ledna svátkem Tří králů. V křesťanském světě je to svátek zcela výjimečný. V českém prostředí se slaví na závěr cyklu, jako slavnostní přísaha o Kristově narození.²⁰ Tento den probíhala také tříkrálová obchůzka. Tři chlapci přestrojení za Kašpara, Melichara a černého Baltazara s papírovými korunami, v bílých košilích, s kometou, „kadidlem“ a svícenou křídou obcházel stavení a zpívali koledu.

²⁰ Srov. LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. S. 303.

5 Odkaz tradic lidové kultury výchově

V této kapitole se na začátku pokusíme definovat pojem výchova obecně. Dále se zde budeme zabývat tím, jaké místo zaujímá tradiční lidová kultura ve výchově školní ale i mimoškolní.

5.1 Výchova

Výchova se v teoriích a učebnicích pedagogiky vymezuje různě.

Podle nejobecnějšího pojetí je to činnost, která ve společnosti zajišťuje předávání „duchovního majetku“ společnosti z generace na generaci. Jde tu o zprostředkování vzorců a norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků apod. jež se uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy již od nejranějšího věku dětí.²¹

Z pedagogického hlediska výchovou rozumíme záměrné působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.²²

Nejen současná školní praxe, ale výchova v nejširším slova smyslu stojí opět před úkolem, co poskytnout dětem, co jim předat z přemíry informací, nových technologií i proměňujících se lidských vztahů, aby byly vybaveny pro život v 21. století. Jak vést děti nyní, aby později mohly pokračovat bezpečně i bez vedoucí a ochranné ruky dospělého, aby jejich život nebyl prázdný, aby dovedly rozlišovat hodnoty skutečné od nedůležitých, či jen chvilkových.²³

Také školy při tvorbě nových učebních programů hledají, jak výstižně vyjádřit proměny obsahu a cíle. Znovu je nastolena otázka, zda poskytovat dětem především informace, tedy vědomosti, či spíše dovednosti? Přitom je zřejmé, že učitelé jsou pod několikerým tlakem – snaží se dostat pedagogickým hlediskům, v jejichž centru stojí zájem dítěte a rozvoj jeho osobnosti, ale musí brát v patrnost i požadavky rodičů, kteří se při výběru školy pro své dítě rozhodují často především podle toho, jaké výjimečnosti škola nabízí.²⁴

Ani zájmová činnost není ušetřena tohoto uvažování. Široké spektrum nabídek informací i rozptýlení a stále větší zájem dětí o pasivní zábavu vede organizátory aktivní a smysluplné náplně volného času k hledání přitažlivé tematiky i nejhodnějších

²¹ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál: 2000. s.14

²² Srov. PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. .s. 277

²³ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Odkaz tradic lidové kultury výchově. In *Tradiční lidová kultura a výchova*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2007. s. 6

²⁴ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Odkaz tradic lidové kultury výchově. In *Tradiční lidová kultura a výchova*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2007. s. 6

metod a forem práce, aby byly děti pro činnost získány. Někdy, na škodu věci, se to neobejde bez podbízení.²⁵

Pro podobné diskuse o hledání směru a cíle výchovy je však nejprve třeba nalézt východisko.

Proto všem úvahám o cestě do světa, do Evropy, úvahám o globalizaci by měla předcházet úvaha o tom, kdo jsme a odkud jdeme. Tedy nejprve odkud, nikoliv kam. Právě zde je na místě připomenout tvrzení Franze Boase, že člověk je tím, kým ho udělala kultura. Z logiky věci je pak zřejmé, že hledaným východiskem je právě ona, totiž kultura, do níž jsme se narodili. Právě kultura určuje podobu výchovy od počátku života člověka. V tomto procesu má své místo, samozřejmě a nezastupitelně, tradiční lidová kultura. Je pevně svázána s historií naší celonárodní kultury, prolíná se s ní a v každé době plní své specifické funkce. Vždy měla a má rovněž funkci výchovnou.²⁶

5.2 Otevřenost tradic lidové kultury výchově

Zkusíme nyní najít odpověď na otázku: Co nabízí odkaz tradic lidové kultury současné výchově?

Tradice lidové kultury se vzhledem k výchově vymezují trojí dimenzí: první vyplývá ze skutečnosti, že tradiční lidová kultura je součástí kulturního dědictví; druhá je určována regionálním charakterem tradiční lidové kultury; třetí je vymezena bohatostí a různorodostí žánrů. Jednotlivé dimenze se ovšem doplňují, prolínají a žádná nemůže existovat bez obou ostatních.²⁷

5.2.1 Kulturní dědictví

Tradiční lidová kultura jakožto součást kulturního dědictví představuje soubor děl, hodnot a idejí, které zanechaly předchozí generace. Spojuje nás s nimi a prostřednictvím mladé generace je mostem k budoucnosti. Tvrzení se ovšem naplňuje jen tehdy, pokud mezi generacemi k transmisi skutečně dochází; ať už se to děje enkulturací, tj. prostřednictvím nezáměrného osvojování kultury, nebo výchovou, tedy záměrným působením. Takto uchovávané hodnoty spoluvytvářejí duchovní bohatství naší země, naší společnosti i každého z nás. Proto kulturní dědictví vyžaduje péči a pozornost v celé své šíři v každé jednotlivé části. Jen člověk primitivní, nevzdělaný plýtvá

²⁵ Srov. Tamtéž.

²⁶ Srov. Tamtéž.

²⁷ Srov. Tamtéž. s. 7

dědictvím, přehlíží je, či jím dokonce opovrhuje, jak se s tím v naší společnosti v současné době setkáváme vzhledem k domácím tradicím lidové kultury, k folkloru. Přitom platí, že kulturním dědictvím, samozřejmě včetně tradiční lidové kultury se vymezujeme vzhledem k jiným kulturám, ale současně jím přispíváme ke světovému duchovnímu odkazu.²⁸

Tradiční lidová kultura je přirozeným, srozumitelným a zřejmým nositelem etických i estetických norem. V nich je vyjádřena úcta k lidem, úcta k přírodě, k práci i hodnota pozitivních lidských vztahů, jako je láska a přátelství. Ztotožnění s etickými i estetickými normami vytváří pocit sounáležitosti s danou kulturou, tak se naplňuje potřeba každého člověka někam patřit. Proto je role kulturního dědictví tak důležitá při utváření lidské identity.²⁹

5.2.2 Regionální charakter tradiční lidové kultury

Druhá dimenze, jak jsme již upozornili, plyne z regionálního charakteru tradiční lidové kultury. Teprve na jejím základě se rozvíjí i národní povědomí. Na rozdíl od celonárodní kultury nás vede ke konkrétnímu místu, kde žijeme, svazuje nás něčím, co důvěrně známe, k čemu máme osobní vztah. Je to místo, kam se vracíme, alespoň v myšlenkách, nemůžeme-li jinak. Poeticky ale přece nejpřesněji řečeno – tradiční lidová kultura nás vede domů. Obrazem domova poměřujeme a srovnáváme krajiny a země, kam nás život zavál. Domov je pro nás východiskem a inspirací, jak se o tom můžeme přesvědčit z četných dokladů v dílech našich básníků, skladatelů, malířů. Domov je také důležitým ba dokonce prvním předpokladem zdravého vývoje dítěte.

Lze říci, že také v kultuře, v regionální kultuře, v kultuře místa, které dítě dobře zná, je jeho domov. Proto je třeba od ní začít. Teprve odtud vede cesta dál do světa, tedy k dalším kulturám. Vždyť již Jan Ámos Komenský upozorňoval, že ve výchově je vždy třeba postupovat od známého k neznámému od blízkého ke vzdálenému.³⁰

5.2.3 Žánrová pestrost

Obě předcházející dimenze, jimiž se tradiční kultura nabízí výchově, se prezentují a naplňují v dimenzi třetí. Teprve v konkrétních folklórních žánrech mohou děti poznat

²⁸ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Odkaz tradic lidové kultury výchově. In *Tradiční lidová kultura a výchova*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2007. s. 7-8

²⁹ Srov. Tamtéž.

³⁰ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Odkaz tradic lidové kultury výchově. In *Tradiční lidová kultura a výchova*.

Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2007. s. 8-9

kulturní dědictví uložené v lidové kultuře i podobu tradiční kultury svého regionu. Žánrové bohatství, prolínání žánrů i jejich synkretická povaha umožňují každému dítěti, aby našlo to, co nejlépe vyhovuje jeho schopnostem, dosavadním dovednostem i zájmům. Učitelům, vychovatelům i vedoucím folklórních souborů se tím otevírá prostor pro optimální střídání činností, aniž by se dítě unavilo, a proto ztratilo zájem, či se nudilo.³¹

³¹ Srov. Tamtéž.

6 Prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi

Chceme-li se zabývat problematikou prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi, neobejdeme se bez stručného pohledu na minulost, neboť ukazuje především proměny vztahu k tradiční lidové kultuře. Pozornost zaměříme na nižší stupeň základní školy, tj. na 1. – 5. ročník povinné školní docházky. Právě na tomto stupni škol je největší prostor pro cílevědomé seznamování dětí s folklórem v některých vybraných vyučovacích předmětech. Také věk dětí na tomto stupni je optimální pro základy poznání tradiční kultury, pro její aktivní osvojování i pro utváření postojů na vyváženém vztahu rozumu i citu. Opírat se budeme zejména o výchozí učební dokumenty tj. vzdělávací programy. Vystihují nejlépe státní politiku vůči škole a jejímu obsahu, dávají nám nejobecnější informaci o podobách zájmu o tradiční lidovou kulturu ve školách na celém území našeho státu bez ohledu na regionální nebo místní zvláštnosti.³²

7 Pojetí tradiční kultury v historických proměnách školy

Uplatnění tradiční kultury ve školní praxi má víc než stoletou tradici. Protože však škola odráží vždy společnost, tj. její politickou situaci i společenskou atmosféru, byť jistou retardací, proměňoval se v historii vztah školy k folklóru, tak jako ve společnosti. Proměny se týkaly kvantity i kvality, ale i forem a metod, jimiž se folklór ve škole prezentoval, a tedy i předával dětem. Obecně lze konstatovat, že se především proměňovalo pojetí tradiční kultury jakožto učiva.³³

Stručné ozřejnění těchto proměn umožňuje porozumět současnému stavu.

7.1 Období Národopisné výstavy

Nejprve plynula tradiční kultura spolu s dětmi do školy. Ty se často stávaly prostředníky při sběru folklórního materiálu, na němž se v době přípravy Národopisné výstavy podíleli ve velké míře učitelé. Je proto příznačné, že na této výstavě byl samostatný oddíl věnovaný škole.³⁴

³² Srov. SCHAUEROVÁ, A. Problematika prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi. In *Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury. Sborník příspěvků z 21. strážnického symposia*. Strážnice 2006. s. 241

³³ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Problematika prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi. In: *Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury. Sborník příspěvků z 21. Strážnického symposia*. Strážnice 2006. s. 242

³⁴ Srov. Tamtéž.

7.2 Přelom 19. a 20. století

Úspěch Národopisné výstavy i vnímání lidové kultury jako zdroje národní svébytné kultury přineslo i volání po zařazení folklóru do školního vyučování. Tak na přelomu 19. a 20. století se objevuje v pedagogických časopisech požadavek, aby do čítanek byl ve větší míře zařazen folklór. Úsilí souviselo na jedné straně se snahou využít této cesty k zachování folklóru, na druhé straně byla zdůrazněna výchovná hodnota folklóru, zejména jako prostředku výchovy k uvědomělému vlastenectví.³⁵

7.3 Meziválečné období

V období meziválečném byla naše škola a výchova vymezena hodnotovou triádou: měla se nést v duchu národním, demokratickém a sociálním. Lidové umění se chápalo jako samozřejmé východisko pro zakotvení každého jedince v národním kulturním prostředí. Učební osnovy zařazovaly pro konkrétní kraje regionální kulturu, zejména tam, kde byla dosud živá, ale v osnovách a učebnicích byl prostor i pro lidové umění bez regionálního zřetele. Tradiční lidová kultura byla součástí osnov mnoha vyučovacích předmětů (čtení, sloh, prvouka a na ni navazující vlastivěda, zpěv, ruční práce, výtvarná výchova, tělesná výchova. Předpokládala se i prezentace folklóru při školních besídkách. Nástup fašismu, zejména roky fašistické okupace zvýšily zájem o tradiční lidovou kulturu opět s jasnou národní a vlasteneckou symbolikou. Pozornost byla upřena k lidové slovesnosti, písním, ale také k tancům³⁶.

7.4 Poválečné období

Po roce 1948 dochází nejen k zásadním společenským proměnám, ale i k zásadním proměnám školy a školních osnov. Vše je jednotně svázáno – osnovy, obsah učiva, učebnice, metody a formy. Vzorem je Sovětský svaz. V tomto duchu se nese i uplatnění lidového umění. Folklór je prezentován především jako umění pracujícího lidu, výběrem i pojetím podřízeno nové ideologii. Zdůrazněny jsou především písně robotní a pracovní, ale naopak písně s náboženskou tematikou a některé obřadní písně jsou tabu. Kromě folklóru z různých regionů tehdejšího Československa (Čechy, Morava, Slovensko), měl významné místo i folklór národů Sovětského svazu³⁷.

³⁵ Srov. Tamtéž.

³⁶ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Problematika prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi. In *Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury. Sborník příspěvků z 21. strážnického symposia*. Strážnice 2006. s. 242-243

³⁷ Srov. Tamtéž.

7.5 Tradiční kultura ve vzdělávacích programech po roce 1989

Se společenskými změnami po roce 1989 došlo ve školství především k uvolnění dosud pevného jednotného systému výuky. Nyní se o jejím obsahu, formách a metodách mohly svobodně rozhodovat školy i jednotliví učitelé.³⁸

V těchto podmínkách postupně vznikly tři vzdělávací programy: Obecná škola, Národní škola a Základní škola. Jimi vymezená koncepce určovala od poloviny devadesátých let a určuje dosud obsah i pojetí vyučování na základních školách tj. na školách s povinnou školní docházkou. Všechny programy byly schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, které se k zařazení tradiční lidové kultury vyjádřilo vágním sdělením. V něm oficiálně vyjádřilo přesvědčení o významu tradiční lidové kultury pro rozvoj mladého člověka a doplnilo konstatováním, že vytvořilo dostatečný prostor pro jeho zařazení do vzdělávacích programů na základní škole. Z vyjádření vyplývá, že záleží na každé jednotlivé škole, na každém učiteli, jak tradiční kulturu vnímá a jaký prostor ji ve školním vyučování poskytne.

Všechny uvedené vzdělávací programy zařadily lidovou kulturu ve větší nebo menší míře do některých vyučovacích předmětů a při jeho výběru doporučují preferovat regionální hledisko. Téma využívají způsobem, který odpovídá filosofii výchovy každého z nich.³⁹

Ve všech programech vzdělávání byla tradiční lidová kultura zařazena do předmětů český jazyk a literatura, do prvouky a na ni navazující vlastivědy dále do hudební výchovy a částečně do tělesné výchovy. Výběr a rozsah uplatnění lidové kultury byl ponechán především na učiteli.

Zvláštní místo mají alternativní vzdělávací programy, např. program tzv. waldorfské školy. Mnohá témata v nich zařazená vycházejí z tradiční lidové kultury.

Od školního roku 2007/2008 je postupně zaváděn tzv. Rámcový plán, či program. Škola i učitel mají mnohem větší prostor pro svobodnou volbu a konkretizaci vyučování. V základních vytýčených úkolech se pamatuje na místní a regionální kulturu, včetně kulturních tradic. K důležitým rysům patří možnost spojovat látku podle obsahu, nikoliv podle vyhraněných vyučovacích předmětů. V rámci navrženého doplňujícího předmětu Multikulturní výchova je zdůrazněno zakotvení ve vlastní

³⁸ Srov. Tamtéž.

³⁹ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Problematika prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi. In: *Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury. Sborník příspěvků z 21. strážnického sympozia*. Strážnice 2006. s. 243-244

kultuře a to je chápáno jako východisko k poznávání odlišných kultur. Také volba metod umožňuje klást důraz na dětskou aktivitu (projektová metoda) i na význam prožitku (výchova zážitkem). Obojí umožňuje zaměřit pozornost k místní i regionální kulturní tradici, včetně tradic lidové kultury.

Projektová metoda vede žáky k získávání zkušeností praktickou činností a experimentováním. Výsledkem je řešení komplexních problémů. Projekty mají nejčastěji podobu integrovaných témat, řešení praktických problémů z životní reality apod.⁴⁰

Výchova prožitkem se opírá o intenzivní prožitky a zkušenosti získané aktivní účastí v programu zahrnujícím obvykle fyzicky náročné činnosti. Jsou zaměřeny na rozvoj sebepojetí, sociálních vztahů a vztahů k životnímu prostředí, proto kromě fyzického výkonu zahrnují obvykle sebereflexi, reflexi sociální interakce a pozorování prostředí.⁴¹

Obsah i forma naplnění rámcového programu, včetně zaměření k tradiční lidové kultuře jakožto kulturnímu dědictví, je ovšem věcí učitele – jeho vzdělání, jeho zaměření i jeho hodnotové orientace.

⁴⁰ Srov. PRUCHA, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001.s. 184

⁴¹ Srov. Tamtéž. s. 278-279

8 Tradiční lidová kultura prostřednictvím výchovy ve volném čase

Volnočasové aktivity vytvářejí velké množství celoživotního rozvoje osobnosti osvojováním nových znalostí, poznávacích zájmů a praktických dovedností, vznikem pozitivních sociálních kontaktů, obohacování pozitivních zážitků a emocionální sféry a podílem na vytváření hodnotového systému dětí a mladých lidí. Tím se otevírají nové možnosti utváření jednotlivce, skupiny i celé mladé generace.⁴²

Vedení dětí a ostatních účastníků organizovaných činností směřuje k naplňování jejich volného času a tím je rozvíjení, navozování a usměrňování zájmů. A jelikož je člověk tvor společenský, je nejvíce zájmů realizováno ve skupinách, ať formálně ustanovených s pevnou organizační strukturou nebo v neformálních skupinách. Uspokojování zájmů v kolektivu pod odborným vedením přináší pozitivní výsledky a následně i uspokojení z dosažených úspěchů⁴³.

Všechny typy zájmových činností umožňují prožívání kladných citů, odreagování citů negativních, poznávání vlastních možností na základě svobodné možnosti volit druh činnosti, dobrovolnosti i individuálních přání.⁴⁴

Zájmová činnost vhodně podněcuje, podporuje a rozvíjí samostatnost, tvořivost, zdravou společenskou aktivitu. Tím vede děti i ostatní účastníky k přiměřené účasti (participaci) i na politickém, kulturním a hospodářském životě společnosti. Vytváření kladných vztahů k různým činnostem a celoživotnímu vzdělávání přispívá k uvědomějším úvahám o volbě profese i profesní flexibilitě a tím i širšímu uplatnění v budoucím životě. Kromě toho účast dětí na společensky hodnotné a pedagogicky vedené zájmové činnosti od prvních let školní docházky vytváří návyk zabývat se i ve starším školním věku a v dospělosti společensky užitečnou činností – účelně využívat svůj volný čas.⁴⁵

Zájmové činnosti bývají z důvodů organizačních a pracovních náplní profesionálních pedagogů děleny do zájmových oblastí⁴⁶, avšak přesnou dělicí hranici mezi nimi nelze vést. Vždy existuje několik zájmových činností, které nelze jednoznačně zařadit. Každá z oblastí má priority v rozvíjení některé ze složek osobnosti,

⁴² Srov. HOFBAUER, B. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, 2010. s. 69

⁴³ Srov. HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. s. 163

⁴⁴ Srov. Tamtéž. s. 164

⁴⁵ Srov. Tamtéž.

⁴⁶ Srov. HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. s. 167

rozeznáváme rukodělné činnosti, technické činnosti, přírodovědnou zájmovou činnost, esteticko-výchovné činnosti, tělovýchovu a sport, turistiku a společenskovední zájmovou činnost.

Tradiční lidovou kulturou - folklórem se zabývá především společenskovední zájmová činnost a esteticko-výchovné činnosti prostřednictvím řízené zájmové činnosti, která může probíhat ve formálně ustanovených skupinách nebo individuálně.

Pravidelná zájmová činnost je organizována v zájmových útvarech, které mohou mít různé formy (kroužek, soubor, klub, oddíl, kurz). V oblasti folklóru se jedná především o dětské folklórní soubory.

Soubor je zájmový útvar, jehož činnost směřuje k veřejné produkci výsledků činnosti (např. pěvecký, taneční, divadelní). Zpravidla má závažnější strukturu a má více členů.⁴⁷

8.1 Význam dětských folklórních souborů

Dětské folklórní soubory zaujímají již dlouhou dobu pevné místo v mimoškolní výchově dětí. Jejich specifický význam při výchově všestranně rozvinuté osobnosti nepozbývá ani v současné společnosti nic ze své účinnosti.⁴⁸

Dětské folklórní soubory poskytují dětem prostor především pro estetickou výchovu a přirozený pohyb a hry. Obě složky – estetická výchova i dětská hra rozvíjejí citovou stránku dětské osobnosti, jsou tedy protipólem i zdravou rovnováhou výchovy rozumové. Z uvedené problematiky vyplývá zásadní význam dětských folklórních souborů a jejich specifický úkol v celém komplexu výchovy. Synkretismus slovesného, pěveckého a tanečního umění, které je obsahem práce těchto souborů, poskytuje totiž nejširší možnosti estetického a esteticko-výchovného působení a současně nejlépe odpovídá psychofyziologickým potřebám dítěte. Pro tyto hodnoty mají dětské folklórní soubory své pevné místo i v mimoškolní výchově a to nejen ve folklórně živých oblastech, ale i na vesnicích a ve městech, kde již nejde o udržování a rozvíjení místních folklórních tradic, ale o jejich umělé pěstování, o folklorismus.⁴⁹

Estetická výchova v dětském folklórním souboru není odtržena od ostatních složek výchovy. Prolíná a doplňuje se s výchovou rozumovou, tělesnou i mravní. Děti se učí

⁴⁷ Tamtéž. s. 169

⁴⁸ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Estetické a výchovné aspekty v dětských folklórních souborech. In *Dítě a tradice lidové kultury*. Brno: Blok, 1980. s. 171

⁴⁹ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Estetické a výchovné aspekty v dětských folklórních souborech. In *Dítě a tradice lidové kultury*. Brno: Blok, 1980. S. 172-173

novým poznatkům hrou a ve hře za silného působení citové složky. Jsou-li při výběru materiálu dodrženy všechny zásady vhodnost, plyne osvojování přirozeně od jednoduchého ke složitějšímu, od známého k novému, od zcela konkrétního k obecnému. Dětské pohybové a taneční hry neztratily nic ze své přitažlivosti ani pro dnešní děti. Jejich zařazení do činnosti dětských folklórních souborů umožňuje dostatečnou volnost projevu, rozvíjí dětskou fantazii a cit, umožňuje uplatnit se nejen dětem pohybově rozvinutým. Supluje tím tedy do jisté míry hry, jimž by se děti věnovaly ve volném čase bez organizování dospělými.⁵⁰

Všechny formy činnosti dětských folklórních souborů poskytují dostatek prostoru pro mravní výchovu. Při poznávání nejrůznějších výtvorů lidového umění se děti učí lásce a úctě k lidem i k práci, na písních a říkadlech poznávají kladný vztah člověka k přírodě, pravidelná a někdy náročná činnost pěstuje v dětech uvědomělou kázeň⁵¹.

Dětský taneční folklór předpokládá kolektivní předvádění. Interpretace nabývá na účinnosti jedině tehdy, chápou-li děti své místo v kolektivu, prožívají-li radost z kolektivního umocnění účinku písně a tance. Tak i mravní výchova dětí se v duchu Komenského uskutečňuje v dětských folklórních souborech činností dětí, ne zdviženým prstem vychovatele.⁵²

8.2 Dětský folklór

Jedním z důležitých nástrojů výchovy dítěte je dětský folklór, kterým dítě formou hry rozvíjí svoje schopnosti, dovednosti a návyky, osvojuje si, poznává přírodní a společenský svět kolem sebe a zároveň si vytváří sobě odpovídající elementární společenské vztahy a kolektiv.

V tom smyslu je také tradiční dětský folklór odrazem a projevem historické zkušenosti o vývoji dítěte. Rozmanitost jeho forem a obsahů odpovídá různým vývojovým etapám dítěte a zaměřením, které svou funkcí sledují. Přitom smyslové, citové, rozumové, pohybové, eventuálně manuálně pracovní schopnosti a dovednosti a kolektivně sdružovací návyky, které dětský folklór rozvíjí, se často i ve zcela jednoduchém projevu spojují a prolínají, vytvářejí prostor k harmonickému vývoji dítěte.⁵³

⁵⁰ Srov. Tamtéž.

⁵¹ Srov. Tamtéž.

⁵² Srov. Tamtéž.

⁵³ Srov. HRABALOVÁ, O. Tradiční formy dětského folklóru a možnosti jejich uplatnění v současné společnosti. In *Dítě a tradice lidové kultury*. Brno: Blok, 1980. S. 123-124

Výchovným působením zasahuje dětský folklór v podstatě do tří oblastí: do oblasti společenské, oblasti psychofyzického rozvoje dítěte a oblasti estetické.

Společenskovýchovná funkce se připíná především ke kolektivním hrám, a to počínaje ranými dětskými formami až po hry dospívající mládeže, jak výchova k osobní vnitřní kázi i ke kázi v rámci skupinových struktur. Formou pravidel hry, souhrou a spoluprací kolektivu si dítě osvojuje elementární návyky společensky kolektivního života přesahujícího rámec rodiny a pravidla společenského soužití.

Jako nástroj psychofyzického rozvoje a výchovy dítěte fungují formy dětského folklóru, v nichž dominuje prvek pohybový, auditivní nebo vizuální, motivace vjemová, pozorovací, zkušenostní, paměťová apod., tedy formy, zaměřené na rozvíjení smyslových a dalších funkcí vědomí. Patří sem dětské hry v užším slova smyslu, ale i hry dospělých s batolaty, rozmanitá říkadla a hádanky, jimiž se dítě seznamuje s charakteristickými jevy přírodními, ročního cyklu apod. Přitom dítě nejen přejímá projevy už známé, ale také je napodobuje, vytváří nové, reagující na nové skutečnosti, učí se je smyslově, citově, rozumově zpracovávat, rozvíjí vlastní tvořivost.

V převážné většině dětského folklóru je zároveň účastna funkce estetická a esteticko-výchovná. Důležité přitom je, že estetická funkce zde nevystupuje dominantně, nýbrž nerozlišeně, ve spolupráci s ostatními funkcemi: jako jedna z funkcí polyfunkčně zaměřeného projevu spontánně formuje estetické vnímání, představivost a tvořivost jako součást harmonického rozvoje dítěte.⁵⁴

Pojmovým vymezením folklóru, jehož příjemci a nositeli byly děti, se zabývali etnografové v 60. letech 20. století. Problém však nebyl jednoznačně vyřešen; od hledání výstižnějšího pojmu se upustilo a ustálilo se sousloví dětský folklór. Pojem je proto někdy opisován, jindy doplněn výčtem charakteristických rysů, které jeho vymezení lépe specifikují. V raném věku jsou děti v roli příjemců, zejména posluchačů. Tehdy vnímají ukolébavky, říkadla spojená s hrami, určenými batolatům, později poslouchají pohádky. Tato sféra dětského folklóru představuje tvorbu dospělých pro děti. Druhou částí dětského folklóru je tvorba dětí pro vlastní zábavu – hry, říkadla, hádanky atd. Z hlediska autorství tvoří zvláštní skupinu obřadní dětský folklór, v němž se zřejmě prolíná tvorba dospělých s tvorbou dětí, ale děti jsou aktéry při konkrétním výročním obyčeji. K dětskému folklóru dnes řadíme i ty útvary, které původně patřily do repertoáru dospělých (zvykoslovné prvky proměněné ve hru, některé hádanky či

⁵⁴ Srov. Tamtéž.

pohádky). Ve všech výše uvedených vrstvách se jedná o folklór určený dětem, jenž obsahem odpovídá možnostem jejich vnímání, náročností jejich pohybovému i řečovému rozvoji. Výrazné rysy mu pochopitelně dodávají nositelé, tedy děti, neboť jej nelze odtrhnout od dětské komunity. Dětský folklór je formálně rozmanitý i vrstevnatý, funkčně mnohostranný a má kolektivní charakter.⁵⁵

8.3 Žánry dětského folklóru

Žánry dětského folklóru se vyznačují jasnou a přirozenou obtížnostní škálou, v níž můžeme postupovat od říkadla k písničce, od hry k tanci, od jednoduchého dialogu ve hře k dramatickým útvarům obsaženým např. ve zvykosloví. Učitelům, pedagogům volného času nebo vedoucím souborů se nabízí přirozený výběr materiálu podle věku dětí. Žánrová pestrost umožňuje rozvíjet řečové dovednosti, vnímat a napodobovat rytmus, rozvíjet dětskou zpěvnost, pohybové schopnosti, tanečnost. Při osvojování folklóru se rovněž rozvíjí myšlení, paměť, pozornost, rozšiřuje se poznání. Přirozené řazení dětského folklóru nabízelo dětem nejprve poslech (ukolébavek, pohádek), pak spoluúčast i nápodobu (říkadla, hry s dětmi) a konečně vlastní projev. Všechny takto zpřístupněné folklórní žánry a druhy probouzejí dětskou aktivitu, která umožňuje, aby slovo, rytmus, melodii i pohyb děti prožívaly. Kolektivní předvádění pak prožitek násobí. Také zvykosloví, o němž jsou děti nejprve poučeny a teprve pak je prezentují, přináší hluboké city i pozitivní pocity a prožitky. Ty jsou často motivující pro další zájem o takovou činnost. Výchova zážitkem má tedy při výchově dětí prostřednictvím folklóru své významné místo.

Kolektivní charakter dětského folklóru otevírá ještě jednu velmi významnou stránku výchovy. Při kolektivním osvojování konkrétních folklórních útvarů se mohou plnohodnotně zařadit a účastnit všechny – ty, které již mnohé umí, ale i ty, které ještě neumí. V kolektivní aktivitě se však jeho dovednosti významně rozvíjejí.

Výchova folklórem a pro folklór umožňuje rozvíjet i dětské etické vlastnosti, např. zodpovědnost, empatii, dochvilnost, vnitřní ukázněnost, schopnost překonávat překážky; umožňuje rozvíjet sociální vztahy.⁵⁶

⁵⁵ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Dětský folklór. In *Na pomoc dětským souborům a muzikám. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2006. s. 6*

⁵⁶ Srov. SCHAUEROVÁ, A. Dětský folklór. In *Na pomoc dětským souborům a muzikám. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2006. s. 6*

9 Praktická část

Lidový zvyk Otvírání studánek přináší inspiraci pro využití prvků dramatické výchovy při práci se souborem lidových tanců „Šumaváček“.

Cílem projektu je přiblížit dětem zvykoslovný projev „Otvírání studánek“, jeho smysl, účel, historii a tím se snažit o jeho znovuoživení a udržení, ale především motivovat členy souboru pro nacvičení samotné obřadní hry. Druhotným cílem je vzbudit v dětech uvědomění, jak velmi je voda důležitá pro veškerý život na zemi.

Druhý cíl tedy s sebou nese kromě dramatické výchovy a přiblížení tradic lidové kultury dětem také rozměr ekologický. Vyplývá také z toho, že soubor lidových tanců „Šumaváček“ uskutečňuje svá setkání v Centru ekologické výchovy Dřípatka v Prachaticích.

Tvůrčí projekt se zabývá využitím dramatické výchovy při práci s dětmi prostřednictvím výchovy ve volném čase, ale je využitelný jako projektové vyučování ve škole. Je tedy potřeba nejprve stručně vyjasnit pojmy *dramatická výchova a projekt, projektové vyučování*.

9.1 Dramatická výchova

Dramatická výchova neboli tvořivá dramatika (dle Evy Machkové a Josefa Valenty) je obor, předmět, který je součástí výchovy estetické.

Cílem dramatické výchovy je vychovávat člověka k aktivnímu přístupu ke společnosti, k práci a ke kultuře.

Základními metodami dramatické výchovy jsou improvizace a interpretace, v případech některých cvičení též reprodukce.

Improvizace má významný vliv na rozvíjení tvořivosti, která je její nezbytnou podmínkou. Poskytuje hráčím autentickou situaci (např. podmínky, pravidla hry), kterou musí samostatně a aktivně řešit, dává autentický zážitek, byť v uměle navozené situaci. Improvizace dovoluje volné, svobodné, aktivní objevování světa, zejména sociálního, poskytuje silný zážitek znovuznikání, znovuvytváření.

Improvizace bývá neúspěšná tehdy, jestliže se nezkušeným hráčům zadá úkol příliš volný nebo neurčitý. V takovém případě může sklouznout k povrchnosti, banalitě a nepřinese pro účastníky nic nového, protože je vlastně jen netvořivou reprodukcí dané skutečnosti.

Interpretace literárních předloh přispívá k výchově uměním a k umění, poskytuje dramatické výchově hodnotné literární předlohy. Interpretace se liší od reprodukce – mechanického a netvořivého zpracování textu.

Improvizace má proti interpretaci pro dítě tu přednost, že ho nenutí hledat výraz k danému textu, ale výraz vyplývá z prožitku spolu s textem, vzniká podvědomě. Proto je improvizovaný projev přirozený a organický.

Nejdůležitějšími prostředky dramatické výchovy jsou hry, jejichž škála je neobyčejně široká, počínaje hrami s pravidly a konče hrami tvořivými, v oboru dramatické výchovy dramatickými, jimž říkáme také improvizace (nezaměňovat s improvizací jako metodou). Dramatická hra, která je dovedena do pevnějšího konce bývá někdy také nazývána etudou.

Neméně důležitými prostředky dramatické výchovy jsou cvičení, která na rozdíl od her, které stojí a padají s improvizací jako metodou, jsou založena z velké části i na reprodukci (např. kopírování pohybů spoluhráče atd.) Jejich smyslem bývá procvičování některé dovednosti.

Cvičení a hry lze třídit podle různých kritérií např.:

Působení na psychické funkce – uvolnění, soustředění, vnímání, paměť, obrazotvornost (představivost, schopnost reprodukce zažitého, fantazii, schopnost vytvářet obrazy něčeho nového). Toto kritérium se obvykle kombinuje s kritériem potřeb, které hry mohou uspokojovat. Jsou to potřeby fyzické, citové, sociální.

Třídění her podle toho, týkají-li se jedince, či vyžadují kontakt.

Třídění podle kritéria oboru (materiálu) se kterým hra počítá a pracuje:

- Hry pohybové
- Hry zvukové (vč. hudebních nástrojů)
- Hry, v nichž se využívá hlasu (vč. zpěvu)
- Slovesné hry
- Výtvarné hry
- Hry s materiály
- Dramatické hry
- Hry (práce) s předmětem
- Hry (práce) s loutkou

Hlavním smyslem práce s dětmi není divadelní představení. Podstatné je uvědomit si, že veřejné vystupování s dětmi nepatří do cílů ani do metod dramatické výchovy, ale

že je jedním z řady prostředků (tedy jako cvičení, hry, etudy..) a to zejména jeho příprava, tvarování.

9.2 Výchovně – vzdělávací projekt, projektové vyučování

Projektové vyučování je zvláštní forma výuky, v níž učitelé a žáci obracejí svou pozornost ke společně formulovanému tématu či problému, k jehož zpracování vytvářejí určitý plán, zabývají se řešením tohoto problému a pokusy o jeho řešení zprostředkovávají jiným, popř. je prezentují ve společném projektu.

Výchovně vzdělávací projekt je jednou z forem otevřeného vyučování. Jeho funkce je integrativní, neboť překračuje rámec jednoho předmětu. Projektové vyučování se odehrává za aktivní účasti učitele i žáků. V praxi to vypadá tak, že vedení a plánování projektu je v rukou učitele, nicméně ten někdy snímá část těchto úkolů a předává je žákům samotným. V projektech se tak aktualizují zejména dětská potřeba aktivního střetání se světem, potřeba nových zkušeností, poznatků a schopností a potřeba vlastní odpovědnosti, spoluzodpovědnosti za práci.

9.3 Tvůrčí projekt „Otvírání studánek“

Lidový zvyk Otvírání studánek přináší inspiraci pro využití prvků dramatické výchovy při práci se souborem lidových tanců „Šumaváček“.

Cílem projektu je přiblížit dětem zvykoslovný projev „Otvírání studánek“, jeho smysl, účel, historii a tím se snažit o jeho znovuoobnovení a udržení, ale především motivovat členy souboru pro nacvičení samotné obřadní hry. Druhotným cílem je vzbudit v dětech uvědomění, jak velmi je voda důležitá pro veškerý život na zemi.

Druhý cíl tedy s sebou nese kromě dramatické výchovy a přiblížení tradic lidové kultury dětem také rozměr ekologický. Vyplývá také z toho, že soubor lidových tanců „Šumaváček“ uskutečňuje svá setkání v Centru ekologické výchovy Dřípatka v Prachaticích.

Účastníci: žáci 1.-4. ročníků ZŠ – členové souboru lidových tanců

Počet: 12-16

Prostor: místnost s kobercem, bez nábytku, umožňující činnosti jak v pohybu, tak i v tichu a klidu (ulehnutí), prostor v okolí CEV – příroda, les, louka

Potřeby: barevná (modrá) dlouhá látka, papírová tráva, papírové kapky vody, napodobeniny kamenů, texty příběhu, magnetofon, nahrávky hudby, zvonek pro signál

změny či konce aktivity, dřívka, různobarevné šátky, košík ze dvou stran uzavíratelný, prázdné papírové kartičky, psací potřeby – nejlépe fixy, barevné pastelky, vodovky, čtvrtky, různé nádoby na vodu, klacíky, kovové tyčky, kartičky s názvy studánek, obrázky studánek, knihy o studánkách, texty básní, říkanek, hádanek, kruhy z provázku, květiny na louce a mezi, zelené ratolesti, tráva, sponky, špendlíky, stužky, nitě, průsvitné látky, dřevěné kostky.

Časový předpoklad: Projekt je rozčleněn na tři hlavní části podle témat – víly, studánky (tato část je rozčleněna na tři schůzky), voda. Témata se vzájemně prolínají, ale lze je použít každé samostatně. Každá schůzka trvá přibližně 2 hodiny. Je ale možné témata dle zájmu a schopností dětí, ale také možností využití různých variant, upravit a prodloužit je do více setkání. Je zde prostor pro práci nejen uvnitř, ale také pro pobyt v přírodě.

1. Víly

Seznámení s tématem:

Děti sedí v kroužku na koberci, lektor přinese košík, postaví ho doprostřed a pokládá otázku:

Co by v košíku mohlo být?

Děti sdělují své nápady.

Lektor uchopí košík a každé dítě si hmatem zjišťuje, jaké to je.

Ukaž výrazem těla – rukama, jaké by to mohlo být (tvar, velikost, ...).

Všechny děti se vyjádří pohybem.

Jakou barvu bych si přál/a, aby to mělo a proč?

Každý vyjadřuje své přání – barvu a přirovnává k barvám v přírodě.

Lektor obchází s košíkem a každý si z něho vytahuje svůj šátek.

Co by to všechno mohlo být?

K čemu a jaké součásti oblečení by mohl sloužit? Zkoušejte si na svém těle.

Každé dítě si vyzkouší, čím vším by mohl šátek být (čelenka, mašle, pásek, korále....)

Čím vším by mohl můj šátek být?

Děti vymýšlí nápady (loutka, polštářek, ubrousek na svačinu, míček, kytička)

Čím vším by mohly všechny šátky být?

Děti začnou skládat všechny šátky na koberec a tvořit (duha, šachovnice, rozkvetlá louka, kuželky, mety na slalom, dlouhé lano, had, stonožka....)

Zkuste spojit pohyb se šátkem a vytvářejte různé taneční kreace po celém prostoru za doprovodu hudby.

Po kreativním ztvárnění pohybu se šátkem se děti posadí na koberec a sdělují, jak se při pohybu cítily, co jim to připomínalo, v jaké roli se ocitly (princezny, víly, bludičky, divoženky, rusalky).

Domluvte se ve skupince, kdo z vás bude víla

Děti volí nejvěrnější vílu při pohybu, chůzi, oblečení ze své skupiny – rozdělíme všechny na skupinky po třech. Děti ve skupině oblékají jednu z nich do šátků, pletou jí věneček na hlavu, zdobí dalšími květy, trávou, zelenými ratolestmi (předem připravené, nasbírané), představí nakonec každou vílu, jméno (rusalka, nymfa,) následuje přehlídka.

Zvolte nejvěrnější vílu

Víla sedící uprostřed se stává „kráalkou“ (královničkou)

Jaká by víla mohla být, jaké může mít vlastnosti – popovídání

Následuje relaxace s instrumentální hudbou – četba

Jaká je víla pana Seifrtů?

Recitace – Jaroslav Seifert: Rozhovor

Kde bydlí víla?

Asi v mechu,

celou noc tančí bez oddechu,

pak věneček si odstrojí

a ustele si ve chvojí.

A co má k jídlu?

Místo kávy

do hrníčku si sbírá z trávy

třpytivé rosné krůpěje

a ráno si je ohřeje.

A to jí stačí?

Stačí asi,

je živa jenom z vůně, z krásy

a na svůj usměvavý ret

dá lupen růže, který slét.

A viděl jsi ji?

Jenom v šeru,
větřík hrál jako na citeru.
Myslel jsem někdo neznámý
a lampa ve tmě zhasla mi.
A byla hezká?
Jistě byla.
Je hezká každá, když je víla.
a druhého dne jsem tam zdvih
pár kvítečků už povadlých.

Namaluj vílu podle vlastních představ

Děti namalují obrázek své víly, následuje představení víly (jméno, kde bydlí, jaká je, z čeho žije, co má ráda....)

Hledej nejhezčí místo, kam umístíš svou vílu

Následuje výstava, děti si mohou prohlédnout v prostoru všechny vystavené obrázky.

2. Studánky

I. schůzka

Tato část projektu je zahájena v místnosti.

Děti pracují ve skupinkách jako při tvoření víly, každá skupina si vylosuje z košíku jeden šátek.

Hleďte podle barvy vašeho šátku kartičky s písmeny stejné barvy. (počet 7)

Poskládejte z nalezených písmen slovo (Tymánek)

Děti poskládají slovo Tymánek.

Co si pod tímto slovem představujete, co by to mohlo být?

Děti v kruhu jednotlivě prezentují své představy, co by mohl být Tymánek.

Po tomto popovídání lektor přečte text:

Temenec – toto slovo s významem – pramen dočasný, zvláště z jara (z vody sněhové nebo dešťové. Užívají jej i v okolí Týna n. Vltavou, když se mluví o pramenech nebo studánkách, prameni ve studni.

Tymán, tymánek, týmce. Velká studánka, malá studánka, několik studánek blízko sebe.

Slova se běžně užívala v jižních Čechách.

S významem pramen, studánka je znají starší slovníkáři. Užívalo se jich dříve hojně.

Jungmann je uvádí z lidové mluvy, neudává kraje, s významem „rozryté bahno od vepřového dobytka, nebo, kde se jelen v kališti válel“.

Znění není všude stejné: týmenec, tymenec, temenec. Co se významu slova temenec, tymenec týká, má základ na tom, že zřídlo nebo bažina, odkud voda vytéká, je vrcholem, temenem vodního toku. Proto zvláště v starší době s týmiž významy co temenec nalézáme i slovo vrchoviště – místo, kde je studna s pramenem, týmž způsobem je utvořeno i slovo *temeniště* = *temenec*.

Sem ovšem také patří slovo temeniti se – *prameniti se* – prýštiti se, vytékati.

V lidových písních se můžeme setkat „každé jaro se nám tu temení voda“. „Kolik vrazili tam, kde se voda temenila“.

Po této aktivitě odchází lektor s dětmi na odpolední vycházku do přírody a navštěvují studánku v přírodě, která je vzdálená asi 20 minut chůze.

Návštěva u studánky v přírodě (exteriér) – posezení u studánky, vnímání zrakem, sluchem, čichem, ponoření rukou do vody, omytí tváře, popřípadě ochutnávka vody

Pozdrav studánce

Děti se přivítají se studánkou tak jak samy chtějí. Posedají si okolo studánky. Děti vnímají studánku všemi smysly.

Zrakem – jeden po druhém děti sdělují, jak studánku vidí, co studánka potřebuje (hlavně vyčistit - je zanesená, zapadaná starým listím, klestím,...)

Sluchem – děti zavřou oči a poslouchají, co dělá studánka. Následuje prezentace slyšeného (zurčení, ševelení, zpěv, bubláni, šplouchání,...)

Čichem – děti se zhluboka nadechují a opět hovoří o tom, co cítí, jaká je vůně, co jim vůně připomínají

Hmatem – děti si namáčejí ruce do studánky a sdělují, jaká je voda, vodou si omývají tvář, čelo, oči a děti sdělují své pocity

Chutí – pokud je situace příhodná (pokud je pramen čistý a víme, že lze vodu ochutnat) děti dostanou ochutnat doušek vody a pak sdělují, jaká voda byla

Rozloučení se studánkou

Děti se studánkou loučí a slibují, že ji přijdou vyčistit.

II. schůzka

Co to vlastně je studánka, jak vzniká?

Motivace úryvkem:

„Byl jeden pramínek a ten pramenil ze země uprostřed kopců, uprostřed lesa, uprostřed mechu, uprostřed jehličí. Udělal si ve zlatém písečku studánku jako dlaň a pomaloučku se v ní otáčel...“

Lektor děti pozve k posezení do kruhu. Uprostřed kruhu leží velkými písmeny napsané verše. Společně si je přečteme. Následuje cvičení.

Cvičení s verši

V hustém lese v kamení,
tam potůček pramení,
ztratil se nám pramínek
zakryl nám ho kamínek.
Kámen musíš odvalit,
a pramen tak odhalit

Práce s rytmem

Děti sedí v kruhu. Mají ruce dlaněmi vzhůru. Soused po pravé ruce má položenou svou ruku na jeho dlani. Lektor začne levou rukou plácnutím na levou ruku souseda, kterého má po pravé straně. Zároveň s plácnutím začíná recitovat verš.

Obměna:

Každá skupina má přidělené své dvouverší a přeříkává je ve stejném rytmu jako všechny ostatní skupiny. Všichni své dvouverší doprovází tleskáním, pleskáním o kolena a dupáním. V druhé fázi má každá skupina přidělené nejen jiné dvouverší, ale i jiný doprovod na tělo.

Hra – pramínek

Děti stojí v kruhu, uprostřed je jeden z nich. Za zády si posílají kamínek za doprovodu říkadla „V hustém lese...“. Jakmile dopovídají, kamínek přestanou posílat a hráč uprostřed hádá, kdo má kamínek v ruce. Na jednoho v kruhu ukáže a praví:

„Odhal prosím těžký kámen,
který zavaluje pramen!“

Hráč ukáže dlaně, pokud má kamínek, vystřídá hráče uprostřed, pokud ne, říkadlo se opakuje, kamínek koluje dál a hráč hádá znovu.

Popovídání si o studánce

Zpětná vazba – vyprávíme si zážitky z výpravy ke studánce v přírodě.

Jaké jsou studánky a pověstné prameny Šumavy a Pošumaví?

Děti prohlíží fotky jiných studánek v našem regionu, obrázky, literatura – Nebe studánek – Ondřej Fibich.

Četba kratičkových pověstí o vybraných studánkách našeho regionu – Patriarcha, Dobrá Voda u Vitějovic, Dobrá Voda u Záblatí.

Názvy studánek

Názvy studánek jsou na předem napsaných kartičkách. Děti se mezi kartičkami prochází. Na znamení se zastaví u názvu, který by si vybraly pro svou studánku. Pokud se postaví k jednomu názvu více dětí, posadí se vedle sebe. Popovídání si, čím je název zaujal, jaká je jejich představa o studánce s tímto názvem.

Namaluj si vlastní studánku

Každé dítě dostane papír, čtvrtku, výtvarné potřeby dle jejich výběru (pastelky, křídly, vodovky, tempery), vybere si své místo, kde vytvoří, namaluje svou studánku a vymyslí ji jméno.

Vymysli jméno tvé studánky

Děti si se svou studánkou sednou do kruhu a jednotlivě ji představují ostatním. Každý tvůrce položí svůj obrázek studánky do středu. Ostatní sdělují spontánně své asociace a dojmy z obrázku (jaká ta studánka je a jak by ji pojmenoval). V závěru se vyjadřuje tvůrce obrázku (prozradí ostatním název své studánky).

III. schůzka

Hra „studánky ubývají“

Na začátku má každý svou studánku – kruh z provázku, na dané znamení se děti pohybují v prostoru mezi kruhy za doprovodu hudby, jakmile hudba utichne a ozve se zvonek, každé dítě se musí postavit alespoň jednou nohou do studánky. V průběhu hry lektor kruhy odebírá, nakonec zůstanou jen dva, v lepším případě pouze jeden kruh, v němž se všichni sejdou (jedna studánka).

Vytvořte imaginární studánku

Děti mají za úkol vytvořit společně jednu studánku z poskytnutého materiálu - modré dlouhé látky, látkových kobercových kamenů, papírových travin, rákosí, kapradí, dřevěných kostek, ...

Následuje popovídání o průběhu tvoření, jak se jim práce dařila, co bylo pro ně nejtěžší, v jaké fázi bylo těžké se domluvit, jak situaci vyřešili...

Utvořte studánku z vlastních těl

Poté co děti utvoří studánku a chvíli se stanou všichni její součástí (v této chvíli lektor děti vyfotografuje). Pak se začne studánka bořit, ztrácet. Na základě této zkušenosti následuje rozhovor – ztráta pramene, vyschnutí studánky, přičinění člověka, proč může studánka vyschnout? Jak se může ztratit?

Děti sedí v kruhu v relaxační pozici, ruce na kolenou, dlaněmi vzhůru, zavřou oči a představují si, na jakých místech studánka byla za doprovodu relaxační hudby (louka, les).

Na jakých místech můžeme najít studánku?

Děti sdělují místa, kde všude by mohla studánka být (louky, les, háje, meze, niva, hora, zahrada).

Lektor navazuje na sdělení dětí recitací básně

Křišťálová studánka – J. V. Sládek

Zaměříme se na poslední verš básničky:

...Když usnou lesy hluboké a kolem ticho jest, i nebesa i studánka jsou plny zlatých hvězd...

Lektor znovu zopakuje tento verš a použije jako motivaci k další aktivitě:

Vzhlížejte se ve studánce jako v zrcadle

Děti se rozdělí na dvojice. Jedno bude zrcadlo (studánka), druhé víla. Zrcadlo má za úkol co nejpřesněji napodobovat – zrcadlit – veškeré pohyby víly.

Co dělá víla u studánky?

Děti - víly sedí v kruhu a sdělují vše, co je napadá za činnosti, které mohou jako víla u studánky dělat (tančit, zdobit květinami, věnečky, spát, kouzlit, přátelit se - kamarádit).

Víly vychází před budovu, kde je mez, loučka - exteriér.

Trhají kvítka pampelišek, sedmikrásek a pletou věnečky na hlavu, náramky, prstýnky, náhrdelníky. S těmito ozdobami přecházejí zpět do místnosti. Zde se víly ozdobí pomocí sponek, zavíracích špendlíků, stužek.

Lektor pouští muziku, na kterou víly tančí.

Po tanci následuje rozhovor, jak se víly cítily. Zda jim bylo příjemné, že u studánky nebyly samy. S kým se může víla ještě přátelit?

Rozhovor – s kým se může víla přátelit?

Děti vyjadřují své nápady (květiny, srnky, laně, jeleni, zajáci, žáby, ježci, včely, vážky, mravenci, ptáčci,...).

Jak se víla stará o studánku?

Víla je ochránkyně studánky, zachovává čistotu, ale sama neuklízí, ale kdo se o ně stará, jak je možné se o ně starat a vílám pomoci? Děti se snaží vymýšlet, jak by samy mohly pomoci.

- Dohlíží na prameny, aby dávaly dostatek vody, ranní mlhu, rosu
- Žádá sluníčko, aby hrálo, aby stromy a rostliny dobře rostly
- Češe mechy
- Krotí vítr, když je divoký
- Zklidňuje vodu po prudkém dešti či bouři
- Zařizuje, aby semena rostlin a stromů vzklíčila
- Stará se o to, aby se voda nekazila a studánka nevysychala

Děti společně s lektorem vypisují činnosti na kartičky, které skládají kolem imaginární studánky.

Příběh studánky a víl

Každé dítě si vybere jednu činnost, kterou ztvární (jedna víla češe mechy, jedna víla krotí vítr...)

Relaxace

Víly si najdou místečko, kam se pohodlně položí, zavřou si oči a naslouchají četbě.

Četba: ...studánky zvelebené šikovností našich předků jsou obnovované i našimi dětmi. Místa, o kterých si myslíme, že už nejsou...

Prameny a studánky živé vody ale nezmizely. Stále jsou. Schovány pod kameny v polích, pod starými věkovitými stromy, pod bílými kapličkami při cestách, ve skružích na vesnických návších i v rozbahněných prameništích. Provedené rozborů ukazují, že trpělivě snášejí všechny příkoří, kterými je člověk ve jménu civilizace zahrnuje. Jejich voda stále dovede osvěžit a vyléčit, jejich klid potěší oči i duši. Čekají, protože znají svou cenu a své bohatství, které jim nikdo nemůže vzít.

Následuje hudba „Vltava“ („Má Vlast“)

Zpíváme modlitbičku

Děti poklekají kolem studánky a všichni společně si zazpíváme:

Čistá, čistá, čistá jak studánka,
duše, co setřásla hřích.
Čistá, čistá, čistá jak studánka,
jasná, jak napadlý sníh.
Do našich srdcí tě zvem,

hřích, Pane odhazujem.
Pomoz, ať čisté, čisté,
Průzračné studánky
vrátí se na naši zem.

Prozrad'te přání studánce

Děti napíší své nejvroucnější přání na kapku vody a položí ji na studánku. Je možné, že víla, žijící uvnitř dětem pomůže jejich přání splnit.....

3. Voda

Seznámení s tématem: Lektor pokládá dětem hádanky na téma voda, děti se snaží uhodnout.

Hádanky

Běží to v potoku
od roka do roku
a vždycky dopředu
a nikdy dozadu.

Pověz mi proroku,
co je to? (voda)

Běží jehňátko po potoce,
vyskakuje a neřehce.
(Vlna na vodě)

Která voda mlynáře mrzí?
(voda v botách)

Běží, běží, až se třese,
bílý šátek v ruce nese.
(voda a pěna)

Jedno běží,
druhé leží,
třetí se dívá,
hlavou nad tím kývá.
(Voda, břehy, rákosí)

Jedno praví „Běžme“
Druhé praví: „Ležme“
A třetí: „Kývejme hlavama!“
(voda, kamení, rákosí)

Co tě napadne, když se řekne voda?

Děti vytváří asociace na slovo „VODA“

Improvizace

Chůze v prostoru, každý se pohybuje sám, lektor naučí nejprve děti rovnoměrně zaplnit prostor, na domluvené znamení pomocí dřívěk ŠTRONZO.

Je krásné slunné počasí, je vám příjemně, začnete se procházet, vyzařuje z vás příjemný pocit (navození situace slovem)

ŠTRONZO

Je horko, jste unaveni, zpoteni, slunce pálí, máte velkou žízeň a snažíte se z posledních sil dojít k cíli.

ŠTRONZO

Je veliká zima, celé vaše tělo je prokřehlé a třese se, cítíte, jak drkotáte zuby, obličej vás pálí mrazem, ...

ŠTRONZO

Je vítr, fouká vám do vlasů, do tváře, do oblečení, postupně zesiluje, vše co není pevně spojeno s povrchem si bere, máte problém udržet rovnováhu, strhává vás na stranu....

ŠTRONZO

Začíná poprchávat, pršet, déšť nabírá na síle, spousta kaluží, jste celí promočení...

Přicházíte do tepla a již převlečení sedáte do kroužku. Následuje cvičení.

Déšť

Děti sedí v kroužku, lektor je uprostřed. Obchází děti uvnitř kruhu. Jakmile kolem dítěte projde, je to znamením pohybu lektora napodobovat:

šustění dlaní

luskání

ťukání jedním prstem do dlaně

ťukání dvěma prsty

tleskání celými dlaněmi

pleskání dlaní o kolena

pleskání a dupání

...a postupně vše napodobujeme od konce zpět

...déšť utichá, naposledy šustění, pak už jen ticho, klid, začnou zpívat ptáčci...

Kde se můžeme s vodou setkat?

Vytvoříme kruh z připraveného materiálu jako studánku.

Děti píšou na cedulky místa, kde se mohou s vodou setkat a umístí je dovnitř kruhu.

Kdybych byl/a vodou, chtěl bych být vodou v čem/kde...a proč?

Můžeme mít stejná přání, ale např. jiné důvody (...chtěl bych být vodou v čaji, který pije moje maminka k snídani,...)

Koloběh vody

Motivace příběhem „O kapce vody“.

Děti se pohodlně posadí na koberec, zavřou oči a představují si, jak voda putuje v průběhu svého koloběhu.

„Dovolte mi, abych se vám představila. Jsem kapka vody a jmenuji se Jarmilka. I když jste už tolikrát viděli kapku vody, možná vás nikdy nenapadlo, co všechno prožívá při svém putování světem. Budu vám o tom vyprávět. Můj příběh začal hluboko v lese mezi kořeny prastarých stromů. Tam jsem se narodila. Ze země vytryskl čiperný pramínek, tenký jako vzdálené cinknutí zvonku. Svezla jsem se po hladkých oblázcích a šup – rovnou do neposedně drnkajícího potůčku. A pak začala velká jízda! Potůček se proměnil v říčku, vody přibylo a proud mě unášel dál do řeky. Je to tak báječné, když v záhybech zakousnutých do krajiny kloužeme kolem břehů a necháme si čechrat třpytivé vodní korunky! Najednou říčku zastavila hráz. Všechny kapky se posadily na hladinu rybníka a nechaly se houpat ve vlnách. Začíná hřát sluníčko. Opírá se do nás vši silou. Některé moje kamarádky se podivuhodně proměňují, Jsou lehounké, oddělují se od nás a stoupají vysoko, vysoko a ž do nebe, kde se změni v majestátní chomáče dešťových mraků. My ostatní pospícháme dál. Dotýkáme se hlíny, kloužeme po kamenech a je nám dobře. V proudu vody se k nám přidávají další potůčky, potoky, říčky a řeky, spojujeme se v dunivý proud. Jsme na cestě do moře. V moři kloužeme na jiskřících vlnách nahoru a dolů. Povídáme si a je nám dobře. Sluníčko se na nás z mráček usmívá a jemně nás šimrá svými paprsky až nás zahřeje natolik, že se vzneseme v podobě páry pomaloučku k obloze. Tam jsem si s ostatními kapkami hrála na honěnou, a když nám začala být zima, spojily jsme se v jeden velikánský mrak. Vítr nás odnesl nad pevninu, kde jsme narazily na velkou horu. Po jejím hřebenu jsem se sklouzla dolů do údolí. Tam jsem se vsákla do suché půdy. Prosakovala jsem hluboko, hluboko, až jsem narazila na kořeny prastarých stromů...“

Proměna v kapku vody

Proměníme se v kapku vody a zahrajeme si putování kapky Jarmilky světem. Znovu přeřikáváme příběh a pokoušíme se o dramatické ztvárnění míst, kterými Jarmilka putovala. Je zde prostor pro aktivní tělový zážitek odpovídající obsahu čteného příběhu a pojmů spojených s koloběhem vody v přírodě.

Pramen vody ve studánce – děti sedí v hloučku vedle sebe.

Potůček, potok, řeka – děti se zvednou a pomalu běží b kruhu po místnosti a přeskakují kostky – kameny. Běží rychle z kopce, pomalu po rovině. Střídáme rychlý a pomalý běh. Přeskakujeme a probíháme mezi kameny.

Rybník – děti stojí na místě, ruce vzpažené nad hlavou. Mírně se vlní v pase a pohybují rukama jako hladina rybníka.

Moře – děti se pomalu procházejí po místnosti a šustěním papíru nebo ústy vydávají šumění moře.

Pára – děti vyskakují co nejvýše.

Mraky – spojí se do jednoho klubka a pomalu se přesouvají po místnosti.

Děšť – ze stoje si děti sednou nebo lehnou za zem.

Relaxace

Modlitba za vodu – Hradišťan

Děti se položí na záda, zavřou oči a ponoří se do krásné melodie a slov písně

Jaká jsi voděnko?

Děti sedí v kruhu a každý poví jedním slovem, jaká voda může být

(Zvonivá, zpěvná, třpytivá, věčná, živá, mrtvá, vzácná, tvá, lesní, spodní, ohrožená, blízká, pitná, čarovná, hravá, tajemná, krásná, studivá, zrcadlící se, kouzelná, zázračná, uzdravující, léčivá, posvátná...)

Všechny vlastnosti vody zkusíme vysvětlit, popovídat si o nich, jak si je představují.

Další variantou je, že všechny vlastnosti vody děti postupně ztvárňují pohybem (zvonivá, živá, mrtvá, ohrožená...).

Vybereme si pojem „zázračná voda“, o níž si zahrajeme hru.

Kouzelný les

Kdesi daleko, na opačném konci Modrokamenného lesa je studánka se zázračnou vodou. Jednoho dne se voda ztratila a studánka začala vysychat. O neštěstí se doslechli všichni lidé z okolí, kdo měl, šel s kapičkou vody ke studánce. Ke studánce mohli dojít pouze přes kouzelný les.

Každé dítě dostane uzdravující kapku vody. Polovina dětí - stromů stojí v prostoru, ve stoji roznožném v upažení, navzájem se nedotýkají. Chodidly se nesmí hnout z místa. Oči mají zavřené a mohou rukama pohybovat libovolně všemi směry s mírným pohybem trupu. Druhá skupina dětí jsou obyvatelé – zachránci a vydají se s kapkou vody přes kouzelný les. Kdo se dotkne větve stromu, na místě zkamení. Těm, kterým se podaří donést kapku do studánky a vrací se zpět přes kouzelný les, cestou můžou

vysvobodit zkamenělé pohlažením, ovšem pokud se podaří samotnému se vyhnout mrazivému dotyku stromu.

Počet kapek pro záchranění studánky si stanovíme předem a pak lze hru i opakovat.

Jaká ještě voda může být? (zpěvná)

Voda zpívá

Do sklenic naplněných do různé úrovně vodou zkouší děti cinkat dřívky, klacíky, kovovými tyčkami, kamínky... a vytváří jednoduchý rytmus.

Další variantou je, že mohou jmenovanými předměty vodu míchat, přelévat, vířit, plácát do vody a těmito zvuky hrát. Děti rozdělíme na dvě skupiny. Jedna naslouchá se zavřenýma očima a pak se skupiny vystřídají. Z koncertů si sdělují své dojmy.

Jak rozumíte pojům živá, mrtvá voda?

Děti vypráví své poznatky na základě pohádek, které viděly nebo četly a pak se pohodlně posadí a naslouchají.

Četba: Naši předci, Keltové a později Slované žili v souladu s přírodou. Uctívali, slunce, stromy, zvířata i životodárnou vodu. Věděli, že každá je jiná a některá dokonce léčivá. Takové prameny a studánky byly posvátné, čištěné a opatrované kněžkami „vodolenkami“. Starý pohanský obyčej přikazoval první jarní den omýt celé tělo studenou pramenitou vodou. Člověk se tím zbavil všech neduhů a získal celoroční zdraví. Vlastně „znovu ožil“. Obyčej byl tak silný, že následné křesťanství jej raději vzalo za své. Však samotný „křest“ je prováděn samotnou vodou. Pohanští kněží a kněžky zůstali jen v pohádkách jako vodní víly, žínky či vodníci a nad prameny a studánkami převzali ochranu světci - Panna Marie, Svatá Anna, Svatý Vojtěch, Svatý Jan Křtitel a další.

Víra v sílu přírody tím byla dána do souladu s vírou náboženskou. Rituální zvyky přešly ve velikonoční mokrou pomlázku nebo dodnes místně zachované „Otvírání studánek“ a pro větší úctu věřících byly při obzvláště významných léčivých zázračných pramenech a studánkách postavena boží muka, kapličky, kaple a někdy celá lázeňská města.

Zpěv: Jaká jsi voděnko

(notový záznam viz. příloha)

Děti pracující v kroužku píseň znají, neznámou je pouze pro nově příchozí členy.

Jaká jsi vodičko?	Jaká jsi vodičko?
Teplá, teplá.	Modrá, modrá.
Jaká jsi voděnko?	Jaká jsi voděnko?
Studená, studená.	Stříbrná.

Děti píseň zpívají a doprovází pohybem (nabírají vodu ze studánky, hladí si tvář, vzhlíží k modré obloze) nad znázorněnou studánkou modrou látkou. Variantou může být vymyšlení dalších slov písně, jaká vodička může být.

A děti? (děti daly vodě ve studánce při její návštěvě v přírodě slib)

Lektor uvede úryvek z Otvírání studánek:

„Prameny zas čistí, z hloubky vynášejí tmu a staré listí
a chytají hvězdy do studánek.“

Dovětek lektora dětem:

„Tak až se půjdete toulat přírodou, lesem a potkáte pramínek či studánku, nezapomeňte ji vyčistit, nabrat vodu do dlaní, pohladit se s ní a hlavně ji mějte v úctě. Považujte si ji, vždyť ozdravující moc a síla studánkové vody je právě v té chvíli, v tom onom okamžiku, kdy se vydává z hloubi země na cestu do světa.“

Děti poklekají.

Lektor: „**Sestřičko vodo, děkuji za tvou trpělivost, že tak dlouho omýváš všechnu špínu světa.**“ Děti tuto prosbu opakují.

Zde tvůrčí projekt končí. Protože cílem celého projektu bylo v dětech vytvořit vztah k vodě a studánkám v přírodě, je zde prostor pro další práci, která na projekt může navázat. Děti by si měly uvědomit, že vodu je třeba chránit, šetřit s ní, starat se o studánky, zajímat se o jejich osudy. V souboru lidových tanců „Šumaváček“ tento projekt vyvrcholí nacvičením obřadu „Otvírání studánek“ (viz. příloha), s nímž souvisí vyčištění studánky v blízkém okolí. Podobně je možné i v jiných kolektivech nalézt možnost, jak v přírodě studánku navštívit a starat se o ni.

Studánky byly v minulosti přirozeným zdrojem pitné vody. Voda v nich byla po zimě, jarním tání a deštích zakalená, zapadaná starým listím a zarostlá novou trávou. Bylo samozřejmostí studánky vyčistit.

Tento obřad se konal na Svatodušní pondělí a jeho nositelkami byly dívky. Na některých místech byl spojen tento obřad s obchůzkami královniček, kdy dívky obcházely všechny studny v obci, aby měly v celém roce dobrou vodu. Obchůzky královniček byly oblíbené i proto, že dívky po celé vsi krásně zpívaly, všechny byly slavnostně ustrojené do bílých sukní ozdobených stuhami, věnci a šátky. Čtyři dívky nesly na hůlkách upevněný velký červený baldachýn, pod nímž šla pátá dívka. Ostatní dívky tvořily družinu.

V současnosti je stanoven dnem otvírání studánek 31. květen. V tento den se v Prachaticích Otvírání studánek odehrává i v podání souboru lidových tanců „Šumaváček“

10 Závěr

V naší práci jsme se zabývali tradiční lidovou kulturou, především vlivem na výchovu dětí, ale také částečně jejím vznikem a významem. Bylo potřeba vyjasnit na začátku pojmy, se kterými se v práci setkáváme.

Pro lepší pochopení vzniku a významu tradic lidové kultury jsme nastínili historický kontext spojený dříve se základní složkou lidu, který po staletí v minulosti tvořily rolnické vrstvy.

Pokusili jsme se dále o přehledné uspořádání zvykoslovných projevů v průběhu lidového roku. V jednotlivých obdobích je stručně popsáno, které zvyky, svátky a obyčeje se v něm slaví, jakým způsobem a co bylo základem onoho zvykoslovného projevu.

Odkazem tradic lidové kultury výchově se zamýšlíme nad tím, co poskytnout dětem, co jim předat z přemíry informací, nových technologií i proměňujících se mezilidských vztahů, aby byly vybaveny pro život v 21. století. Nacházíme tři dimenze, kterými se vymezuje tradiční lidová kultura vzhledem k výchově: první vyplývá z toho, že tradiční lidová kultura je součástí kulturního dědictví, druhá je určována regionálním charakterem tradiční lidové kultury, třetí je vymezena bohatostí a různorodostí žánrů – to vše tedy nabízí tradiční lidová kultura výchově.

Při zkoumání problematiky prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi se ovšem neobejdeme bez krátkého pohledu na minulost, pokusili jsme se tedy nahlédnout na pojetí tradiční kultury v historických proměnách školy.

Hledání přitažlivé tematiky i nejvhodnějších metod a forem práce nejsou ušetřeni ani organizátoři aktivní a smysluplné zájmové činnosti. I zde je prostor pro zařazení tradiční lidové kultury, mnohdy je dokonce daleko širší, než při školním vyučování. Pozornost je v této kapitole věnována především významu dětských folklórních souborů a dětskému folklóru jako jednomu z důležitých nástrojů výchovy dítěte.

Cílem praktické části bylo vytvořit výchovný projekt, který pomocí prvků dramatické výchovy děti seznámí s jedním ze zvykoslovných projevů, s jeho historickou podobou a významem. Kromě jiného má projekt děti motivovat a přilákat k zájmu o lidové tradice, o život našich předků a také ke kladnému vztahu ke svému životnímu prostředí a k přírodě. Prostřednictvím projektu se děti postupně a nenásilně seznamují s daným tématem a nabízené aktivity rozvíjejí jejich tvůrčí a estetické cítění, jejich poznatky, zkušenosti, znalosti i dovednosti. Snažila jsem se zvolit co nejpestřejší

činnosti tak, aby v daném kolektivu, pro který je projekt vytvořen, měl prostor každý se vyjádřit, rozvíjet, zvládnout danou aktivitu. Je zde prostor především pro individuální vyjádření všech dětí, což považuji za důležitý a základní prvek pro rozvíjení kompetencí dítěte.

V projektu je využita také práce s lidovou slovesností, což je důležitý prostředek dětského folklóru a přibližuje dětem krásu a pestrost české řeči. Dále se děti seznamují s literaturou, což považuji za žádoucí, především proto, že v současné době se v rámci školního vyučování často apeluje na to, aby se děti učily číst s porozuměním.

V neposlední řadě se v projektu objevuje rozměr ekologický. Děti se seznamují s tématem voda. Uvědomují si, jak je voda důležitá pro všechno živé, že je vlastně základní podmínkou života. Je třeba vodu chránit, tak jako se snažíme chránit vše živé. Je zde také naznačeno, že naši předkové žili daleko více v souladu s přírodou nežli my dnes. Byli na přírodě a na jejím řádu závislí.

Pomocí folklóru je možné dávat dětem podněty k zamyšlení, v čem se můžeme od našich předků poučit. Jde především o to nabídnout tak i jiný způsob myšlení, než se obvykle nabízí, jiný pohled na život, snažit se upravovat všeobecný žebříček hodnot. Zde folklór nabízí veliké možnosti.

Dnešní člověk se většinou nezabývá otázkami, zda svým potomkům zanechá životní prostředí takové, jaké je zanechali jemu jeho předkové, necítí se být pouze článkem pradávného řetězu, utváří si svět izolovaný od přirozeného prostředí, co nejvíce nezávislý na přirozených podmínkách života, pseudosvět, z něhož se vytrácí lidský rozměr. Je samozřejmě nemožné vracet lidský život z této slepé uličky do bývalého řádu, ale také není dobré setrávat v lhostejnosti či rezignaci.

Doufám, že práce a především její praktická část (nebo alespoň některé dílčí části) by mohla posloužit pedagogickým pracovníkům při jejich výchovné práci s dětmi. Myslím, že jej mohou využít např. učitelé 1. stupně ZŠ při tvorbě projektového vyučování v různých předmětech (přírodověda, prvouka, hudební výchova ekologická výchova,...), ale také vychovatelé či pedagogové volného času při přípravě zájmových činností. Práce by mohla být využitelná také pro střediska (centra) ekologické výchovy jako inspirace pro tvorbu ekologických výukových programů.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné:

- BEČVÁŘOVÁ, I. *Pracovní listy z dramatické výchovy*. Prachatice: SVIS MŠMT, 2004.
- BESTAJOVSKÝ, M. *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*. Brno: Computer Press, a.s., 2010. ISBN: 978-80-251-1974-7.
- BUREŠ, J. *Ekologická výchova v mateřských a základních školách*. Pardubice: Ekocentrum Paleta, 2002.
- BUREŠ, M. *Otvírání studánek*. Praha: Albatros, 1970. ISBN neuvedeno
- FIBICH, O. ŘANDOVÁ, I. *Nebe studánek I*. Strakonice: Nakladatelství Hrad, 2009. ISBN: 978-80-901372-7-1
- FIBICH, O. ŘANDOVÁ, I. *Nebe studánek II*. Strakonice: Nakladatelství Hrad, 2010. ISBN: 978-80-901372-8-8
- FROLEC, V. a kol. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1989. ISBN: 80-7021-018-4.
- FROLEC, V. *Prostá krása*. Praha: Vyšehrad, 1984. ISBN: 33-684-84.
- FROLEC, V. *Sborník: Dítě a tradice lidové kultury*. Brno: Blok, 1980. ISBN neuvedeno
- HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-473-1.
- HOFBAUER, B. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, 2010. ISBN: 978-80-7394-240-3.
- LANGHAMMEROVÁ, J. *Lidové zvyky*. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN: 80-7106-525-0.
- MACHKOVÁ, E. *Metodika dramatické výchovy*. Zásobník dramatických her a improvizací. Praha: Artama, 1992. ISBN: 80-7068-041-5.
- MACHKOVÁ, E. *Základy dramatické výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. ISBN neuvedeno
- MARUŠÁK, R. KRÁLOVÁ, O. RODRIGUEZOVÁ, V. *Dramatická výchova v kurikulu současné školy*. Praha: Potrál, 2008. ISBN: 978-80-7367-472-4.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN: 80-7178569-5.
- PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-579-2.

- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál: 2000. ISBN: 80-7178-399-4.
- SCHAUEROVÁ, A. Dětský folklór. In *Na pomoc dětským souborům a muzikám*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2006.
- SCHAUEROVÁ, A. Dětský folklór. In *Od folkloru k folklorismu*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice, 2006.
- SCHAUEROVÁ, A. Problematika prezentace tradiční lidové kultury ve školní praxi. In *Problematika prezentace a medializace tradiční lidové kultury*. Sborník příspěvků z 21. strážnického sympozia. Strážnice 2006.
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Velikonoce*. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN: 80-7346-018-1.
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Zima: Zvyky, obyčeje, náměty, návody, pohádky, příběhy a hry*. Olomouc: Rubico, 2005. ISBN: 80-7346-059-9.
- TOUFAR, P. *Český rok na vsi i ve městě leden - srpen*. Třebíč: Akcent, 2004. ISBN: 80-7268-276-8.
- TOUFAR, P. *Český rok na vsi i ve městě září – prosinec*. Třebíč: Akcent, 2004. ISBN: 80-7268-277-6.
- VALENTA, J. a kol. *Pohledy. Projektová metoda ve škole a za školou*. Praha: IPOS, 1993. ISBN: 80-7068-066-0.
- VALENTA, J. *Metody a techniky dramatické výchovy*. Praha: Strom, 1997. ISBN: 80-901954-1-5.

Elektronické:

- SCHAUEROVÁ, A. *Od folkloru k folklorismu*. Národní ústav lidové kultury, Strážnice [online]. [cit. 2012-02-18]. Dostupné na WWW: <http://www.nulk.cz/Informace.aspx?sid=255>
- WOITSCH, J. *Kulturní dědictví tradiční vesnice*. [online]. [cit. 2012-02-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.historickededictvi.cz>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1

– Voda v lidové kultuře

Příloha 2

– SZČ CEV Dřípatka Prachatice

Příloha 3

– Obřadní hra „Otvírání studánek“

Příloha 1

Voda v lidové kultuře

Voda byla uctívána a přisuzovala se jí očištná i magická síla. V době předkřesťanské uctívali lidé prameny, potoky a studny. Mnohé z těchto obřadů se udržely do doby křesťanské a staly se součástí lidového zvykosloví (např. čištění studánek na Vysočině). Voda byla součástí všech výročních i rodinných obyčejů.

Předkové věřili v očištnou moc vody (voda sama je čistá, proto nemůže být ničím znečištěna). *Devaterý kamínek čistí každý pramínek*. Voda léčila i přinášela krásu (děvčata se umývala např. na Velký pátek před východem slunce, aby se líbila).

Ve výročních obyčejích hrála voda důležitou roli zvláště v novoročí velikonoční a zimní. Bylo však třeba brát jen určitou vodu a v určitou dobu. Proto větší účinek měla voda braná po proudu, brzy ráno – před východem slunka. Sílu měla i voda, která přepadávala z mlýnského kola, případně voda litá přes ostří sekery. Té se říkalo voda „ostrá“. Rovněž sbíraná rosa měla magickou sílu.

Účinnost vody zvyšovaly určité dny: na Velký pátek (mohla prý navrátit falešného milého), na Zelený čtvrtek a o sv. Janu Křtiteli a voda braná na Tři krále, jíž se říkalo voda „jordánka“. Dále účinnost vody zvyšovalo svěcení.

Vodou se kropili lidé (např. před cestou, před odchodem z domova, před první orbou), ale i dobytek (při výhonu na první pastvu). Voda se kropila třemi klasy žita, pšenice nebo kropidlem z chvojky či šafránu – krokusu.

V dětském folklóru najdeme vodu v říkadlech, písních, v pohádkách, v hrách u vody. Patří sem i téma vodní havěť, hastrmani, studna i studánka, voda v potoku (v řece), rosa, déšť. Zvláštní místo měla voda ve zvykosloví.

Podle A. Václavíka, Výroční obyčeje a lidové umění

Příloha 2

STANICE ZÁJMOVÝCH ČINNOSTÍ - CENTRUM EKOLOGICKÉ VÝCHOVY DŘÍPATKA PŘI ZŠ VODŇANSKÁ PRACHATICE

Charakteristika SZČ CEV Dřípatka

- Hlavním posláním SZČ CEV Dřípatka je naučit děti kvalitně myslet a žít s environmentálním povědomím
- SZČ CEV Dřípatka je určena žákům 1.stupně, kteří jsou zapsaní k pravidelné docházce ve čtyřech zájmových útvarech., kde si žáci ověřují a rozvíjí své schopnosti a dovednosti především v oblasti environmentální výchovy, ale také prostřednictvím estetické výchovy. Do těchto kroužků se mohou přihlásit všichni žáci školy, tedy nejen ti, kteří jsou přihlášení k pravidelné docházce do ŠD.
- Výchovně vzdělávací, esteticko-výchovné a přírodovědné zájmové činnosti v SZČ CEV Dřípatka vychází z cílů a z průřezových témat ŠVP, která jsou průběžně realizována a umožňují získat další vědomosti a dovednosti ve výuce i mimo ni. Vedou k seberealizaci, sebepoznání, objevování, k rozvoji a podpoře vlastních schopností a navazují na vědomosti a poznatky získané ve škole a v rodině.
- Těmto cílům odpovídají i formy a metody výchovně vzdělávací práce. Nejběžnějšími formami jsou např. práce ve skupinách, ve dvojici, v komunitním kruhu, samostatné činnosti či péče o chované živočichy.
- SZČ CEV Dřípatka nabízí pestrou nabídku činností a aktivit. Jedná se např. o různé soutěže a projekty, besedy, výstavy, kulturní a sportovní akce rodičů s dětmi, nabídkové akce na vedlejší prázdniny a letní tábory o hlavních prázdninách ve spolupráci se školní družinou.
- K aktivitám využíváme hernu, učebnu, odbornou knihovnu, školní hřiště, areál u Irů lípy, školní přírodní rezervaci.
- Děti mají možnost využít SZČ CEV Dřípatka i k přípravě na vyučování, ke zpracování referátů či ročníkových prací, k doučování a procvičování učiva formou didaktických her. Svým působením prohlubuje SZČ CEV Dřípatka účinnost působení školy.

Příloha 3

Obřadní hra „Otevírání studánek“

Sestavila Růžena Vinciková Kolková

1. Neseme, neseme májíček

Neseme, neseme májíček,
Uťal ho, uťal ho Janíček,
Pěkný zelený, květy zdobený,
Náš stromeček.

2. Vrby se nám zelenají

Vchází soubor lidových tanců s májíčkem,
S královničkou a ostatními členy souboru.
Odkládají věnečky a kytičky se džbánečky kolem studánky
Odstrojují věneček královničce za zpěvu:
Vrby se nám zelenají, na dvě strany rozkvétají, radujme se, veselme se.
Žezulička v háji zpívá, sedmihlásek se ozývá, radujme se, veselme se.
Byla zima mezi náma, ale už je za horama, radujme se, veselme se.
Všichni: Králko, milá králko, studánko rubínko,
Proč že tě zkalili, proč že tě rmoutili?
Krátké dny a dlouhé noci, byla jsi sama bez pomoci.
Králko, milá králko, studánko rubínko
Už jsi v naší moci.

Králka:

Jsem rubínka opuštěná, voda moje zakalená,
Chtěla jsem být plná čisté pěny,
Bez bahna a bez kamení.
Pak bych žízeň uhasila
v lidech by pak byla jenom zdravá síla.

3. Píseň „Voda“

Jaká jsi vodičko? Teplá, teplá. Jaká jsi voděnko? Studená, studená.
Jaká jsi vodičko? Modrá, modrá. Jaká jsi voděnko? Stříbrná.

Všichni:

V té májové době přicházíme k tobě.
Zlé moci vyženem, sílu ti nalejem.
Neseme háky, hrabice na zlé čarodějnice,
Na bláto a na kamení.
Lidem buď zas k potěšení!
Pomáhej ji zahnat žízeň,
Odved' všechnu nemoc, trýzeň!

Studánka:

Tahleta vodička studená je přes devět mezí voděná

Dívka: Studánko vstávej, vodičku dávej, usměj se, potěš se, je jarní den.

4. Píseň „Studánka je čistá

Studánka je čistá, má panenka hezká,
Skoč panenka do vody, pro zelené jahody.
Proč bych já tam skákala, sukýnku si máchala,
vodička je studená, hluboká po kolena.

„Sasanka“:

Studánko hlubáňko, kdes tak dlouho byla?
I mne zima soužila, přišla jsem,
Abych se z tebe napila,
Abys mi kořínky omyla,
Abych pro potěšení byla.
Studánka: Vítám tě sasanko na břehu.
Vím, přišla jsi ještě po sněhu.
Už jsou pryč zlé doby,
Lidé si mě naberou do nádoby.
Jsem čistá jak zrní stříbrný,
Byli by beze mne jak nebe bez luny.
Ty zas, strážko matko, pamatuj holubům na volátko,
A na to, co já nedovedu:
Květům hodně vůně dej, aby včely snesly dosti medu....

5.Píseň „Modrají se pomněněčky“

Modrají se pomněněčky, zelená se klokočí, klokočí.

Kdo se se mnou, má panenka, kdo se se mnou zatočí.

Zatočí se má panenka okolo mě, jako ptáček ohniváček na bučině

Královnička pokleká na šátek rozprostřený, ponoří džbáněk a vodu vylévá do všech světa stran. Nabere hrst loňského listí za sebe je hodí a k oblakům praví:

Studánka: Zlé moci zaháním, nemoci vyháním,

Ty větře, odnes je s mraky, co zhoubu nosí,

Za lidi, zvířata i louky prosím,

Za hory i za doliny, za ptáky v povětří.

Všechny dobré ušetři!

Těm, co ze srdce litují, odpusť jejich viny...

Zpěv:

Teč vodičko čistá, do všech čtyřech stran, od větru a bouře, studánko nás chraň.

6.Píseň „Pletla jsem, pletla jsem“

Pletla jsem, pletla jsem, zaplétala jsem,

Červeným, zeleným, modrým harasem.

Kdo nám ten věneček pomůže zapést,

Pomož, pomož, pomož mi Marjánko,

Pomož, pomož, pomož mi Marjánko,

Pomož, pomož.

Ještě mi zůstalo klubíčko nití, pomož mi Andulko,

Pomož mi plíští.

Kdo nám ten věneček pomůže zaplést, pomož, pomož, pomož mi Marjánko.

Děvčata kvítka a lístečky kolem studánky a do studánky hází.

Všichni:

Studánko hlubáňko, studánko rubínko,

Buď vždy čistá a pro zdraví jistá.

Doj hodně šťávy jitroceli,

Pomoz také poli, ať dá hodně žita i dobrého zelí,

Ať má hodně vláhy len, aby bylo měkkých plen,

Ať má hospodyně hojně dobré vody u kamen.

Zpěv:

Když jsem jahody trhala, čtyři věnce uvila:

Dívka: První ze řebříčku, pro tebe Jiříčku, druhý z marijánku, to pro tebe Janku,
Třetí z rozmarýnku, to pro tebe Hynku, čtvrtý ze šalvěže, ten pustíme po vodě.

Dívka: Tak jako u nás každý den v máji,
Děti studánkám prameny jak srdce otvírají,
Aby i na horách bylo hojnost úrody.

Aby pramen živil potoky a řeky,
Z hlubin vynesl písek měkký
A bystřiny jím překlenul na brody.

Ověnění královničky

Za zpěvu „Neseme, neseme májíček“ a Vrby se nám zelenají“ odchod dětí s královničkou.

Recitace do zpěvu:

A děti?

Prameny zas čistí, z hloubky vynášejí tmou a staré listí

A chytají hvězdy do studánek.

Smělá křídla jim narůstají.

Ani táta neví, co jim v máji

Našeptává zas prostořeký vánek.

Z těch dědů a bab, co přede mnou vodám

Cestu písni otvírali, co zde studny roubili

A pevné plátno tkali, z těch jsem a vracím

A vracím se k nim znova.

Co na tom, že jejich dny

Jsou nenávratně pryč,

Z ruky do ruky si stále podáváme těžký klíč –

Klíč od domova.

ABSTRAKT

MRÁZOVÁ, V. *Vliv tradic lidové kultury, zvyků a obyčejů na výchovu dětí a jejich využití v dramatické výchově*. České Budějovice 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce J. Pokorný.

Klíčová slova: lidová kultura, folklór, folklorismus, zvykosloví, zvyky, obyčeje, svátek, dětský folklór, výchova, dramatická výchova, pedagogika volného času, zájmová činnost, projekt, voda, otvírání studánek.

Práce se zabývá vlivem tradic lidové kultury na výchovu dětí. Teoretická část pojednává o historických kontextech spojení tradic lidové kultury se základní složkou lidu a dále se pokouší o přehledné uspořádání a obecný popis jednotlivých svátků, obřadů a výročních obyčejů v průběhu lidového roku.

Druhá část se věnuje odkazu lidových tradic výchově ve školní praxi, je zde také stručně popsáno pojetí tradiční kultury v historických proměnách školy. Dále je pozornost zaměřena na tradiční lidovou kulturu prostřednictvím výchovy ve volném čase, kde mají své nezastupitelné místo dětské folklórní soubory. Na závěr je stručně popsán a charakterizován dětský folklór jako jeden z důležitých nástrojů výchovy dítěte.

Praktická část se snaží naznačit možnost využití tradiční lidové kultury v dramatické výchově. Cílem vytvořeného tvůrčího projektu je seznámit děti se zvykoslovným projevem „Otvírání studánek“, s jeho historií, významem a průběhem a motivovat členy souboru lidových tanců pro nacvičení a prezentaci obřadní hry.

ABSTRACT

The influence of folk culture, traditions and customs to children education and their application in dramatic education

Key words: folk culture, folk lore, traditions, customs, feasts, education, dramatic education, leisure education. hobby group, project, water, opening the well

The thesis presents the influence of folk culture to children education. Theoretical part presents history of related traditions of folk culture with basic part of folk. There is also summary and description of several traditions, customs and feasts through the folk year.

The second part devotes to tradition folk culture in school education and leisure education in present and in historical changes of schools.

Practical part attempts to find possible application of tradition folk culture in dramatic education. Creative project gets acquainted children with history and meaning customs called „Opening the well“. Aim of project is motivate members of folk dance group to practise and present of this custom.